

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ В ПОЗАКЛАСНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ

Development of teenagers' value orientations in extracurricular activities
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
Освітньо-професійної програми
«Педагогіка середньої освіти»
Мусійчук Наталія Михайлівна
Науковий керівник: кандидат
педагогічних наук, старший викладач
Рищак Наталія Іванівна
Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент Ноздрова Оксана Павлівна

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
№ ___ від _____
Завідувачка кафедри
_____ **Неля КУЗНЄЦОВА**

Захищено на засіданні ЕК
протокол № ___ від _____
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ **Тетяна ОСИПОВА**

АНОТАЦІЯ

В роботі здійснене комплексне дослідження розвитку ціннісних орієнтацій підлітків в позакласній діяльності. Схарактеризовано поняття, структуру та зміст цінностей та ціннісних орієнтацій. Розкрито особливості підліткового віку та структуру цінностей особистості підлітків. У результаті емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій підлітків визначено ієрархію цінностей та особливості ціннісних орієнтацій підлітків. Показано вплив позакласної діяльності на розвиток ціннісних орієнтацій підлітків. Запропоновано методичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, підлітковий вік, позакласна діяльність.

ABSTRACT

In the work, a comprehensive study of the development of value orientations of adolescents in extracurricular activities is carried out. The concept, structure and content of values and value orientations are characterized. The peculiarities of adolescence and the structure of values of the adolescent personality are revealed. As a result of the empirical study of value orientations of teenagers, the hierarchy of values and peculiarities of value orientations of teenagers were determined. The impact of extracurricular activities on the development of value orientations of teenagers is shown. Methodological recommendations for the development of value orientations of adolescents in extracurricular activities are offered.

Key words: values, value orientations, adolescence, extracurricular activities.

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Поняття «ціннісні орієнтації» в науково-педагогічній літературі.....	8
1.2. Особливості підліткового віку.....	12
1.3. Теоретичні основи поняття «позакласна діяльність».....	22
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ.....	27
2.1. Опис методик діагностики ціннісних орієнтацій підлітків.....	27
2.2. Діагностика розвитку ціннісних орієнтацій підлітків.....	33
Висновки до другого розділу.....	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	47
3.1. Форми та методи позакласної діяльності.....	47
3.2. Методичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.....	51
Висновки до третього розділу.....	58
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження розвитку ціннісних орієнтацій підлітків визначається тим, що саме в підлітковому віці відбувається перегляд і зміна цінностей та формується структура ціннісних орієнтацій особистості, саме вона надалі визначає особливості розвитку особистості та можливості її самореалізації.

Ця проблема є актуальною тому що від того, якими будуть цінності та ціннісні орієнтації сучасних підлітків залежать не лише напрямки розвитку окремих особистостей, але й розвиток суспільства загалом.

Життєва ситуація, в якій знаходяться сучасні підлітки дуже складна: спочатку пандемія, а тепер воєнний стан, складні обставини сьогодення значно змінили життя підлітків – дорослішання відбувається у ситуації нестабільності та невпевненості, в умовах зміни життєвих цілей, соціальних цінностей, особистих переконань.

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими, так вважає Ю.Ж. Шайгородський.

Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості.

Результатом знаходження цінностей, стає фіксація істотного, найважливішого для людини – це її ціннісні орієнтації, згідно визначення Л.В. Романюк. Ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, які характеризують смисловий бік її спрямованості. Вони – стійкі, інваріантні утворення «одиниці» моральної свідомості – основні її ідеї, поняття, «ціннісні блоки», смислові компоненти світогляду, що виражають суть моральності людини, а виходить, і загальні культурно-історичні умови й перспективи. Зміст їх мінливий й динамічний.

Система ціннісних орієнтацій виступає «згорнутою» програмою життєдіяльності й служить підставою для реалізації певної моделі особистості.

Сферою, де соціальне переходить в особистісне і особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-світоглядними відмінностями є спілкування.

Суспільство має ціннісно-орієнтаційну структуру, у якій відбивається його культура. Цінності, які засвоює дитина у процесі соціалізації їй «окреслює» суспільство, у якому вона зростає. Дослідження ціннісних орієнтацій підлітків є актуальним через різні соціальні зміни.

Освіта України утверджує українську національну ідею, сприяє розвитку культури українського народу. Життя в Новій українській школі організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей.

Сучасна освіта підпорядкована ідеї консолідації українського народу в єдину політичну націю, яка прагне жити у співдружності з усіма народами і державами світу. Вона спрямована на формування національних цінностей і водночас сприяє оволодінню особистістю багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу.

В сьогоднішній на розвиток ціннісних орієнтацій підлітків суттєво впливає воєнний стан в країні, оскільки війна є складною соціально-психологічною ситуацією, яка впливає на підлітків. Війна може викликати руйнування цінностей, які раніше були важливими, та сприяти зміні ціннісних орієнтацій підлітків, також спонукати до зміни життєвих пріоритетів та планів на майбутнє.

Формування та розвиток ціннісних орієнтацій активно досліджували та вивчали: Т.Ф. Алексеєнко, А.О. Березянська, І.Д. Бех, Л.В. Гончар, О.В. Грищук, Т.С. Гурлеєва, К.О. Журба, Е.Р. Заредінова, Л.В. Канішевська, О.П. Коханова, С.А. Крилова, Ю.А. Кустова, С.Д. Максименко, С.В. Матяж, Н.Є. Миропольська, О.Б. Петінова, М.М. Підлісний, С.М. Прищепа, Л.В. Романюк, М.В. Федоренко, К.І. Чорна, Ю.Ж. Шайгородський, В.М. Шахрай, В.І. Шубін.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновки, що ціннісну сферу особистості та особливості підліткового віку вчені вивчають послідовно. Проте розвиток цінностей орієнтацій підлітків у позакласній діяльності ще не повністю розкрито у працях вітчизняних дослідників.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації підлітків.

Предмет дослідження: розвиток ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити шляхи розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності та надати методичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення поняття, структури та змісту цінностей та ціннісних орієнтацій.

2. Охарактеризувати особливості підліткового віку та структуру цінностей особистості підлітків.

3. Окреслити вплив позакласної діяльності на розвиток ціннісних орієнтацій підлітків.

4. Провести емпіричне дослідження стану розвитку ціннісних орієнтацій підлітків і визначити ієрархію цінностей та особливості ціннісних орієнтацій підлітків.

5. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз психологічної, педагогічної, філософської, статистичної та соціальної літератури, вивчення нормативних і законодавчих документів щодо виховання підлітків в Україні та світі, узагальнення і систематизація отриманої інформації з метою теоретичного обґрунтування розробки методичних рекомендацій щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності;

Емпіричні – діагностичні: тестування – методика «Ціннісних орієнтацій особистості» М. Рокича (Додаток А), методика «Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца (Додаток Б); анкетування – анкета «Домінуючі ціннісні орієнтації підлітків» (Додаток В), анкета «Скільки голів – стільки умів» (Додаток Г), анкета «Вчора, сьогодні, завтра» (Додаток Д); бесіда, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, спостереження, з метою визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій підлітків;

Статистичні методи – математична та статистична обробка отриманих даних, якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

База дослідження: Одеський ліцей № 68 Одеської міської ради Одеської області.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні поняття «ціннісні орієнтації» та його ролі у становленні особистості підлітка.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Апробація: тези: Мусійчук Н.М. Розвиток ціннісних орієнтацій у позакласній діяльності. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції для здобувачів вищої освіти та молодих вчених. 19.05.2023 р./ за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса, 2023. С. 342-344.

Обсяг і структура роботи: Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 92 сторінок. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (88 видань), 7 додатків. Робота містить 4 рисунка, 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ»

1.1. Поняття «ціннісних орієнтацій» в науково-педагогічній літературі

Накопичення людиною певного життєвого досвіду, в умовах світу, що змінюється, знаходить своє втілення в цілях, уявленнях, ідеалах особистості, що визначає формування ціннісних орієнтацій.

В наш час у суспільстві йде постійне оновлення життєвих цінностей, які поступово затверджуються у суспільній свідомості та поведінці людей. Проблеми, пов'язані з ціннісними орієнтаціями сучасних підлітків, належать до найважливіших для різних наук. Цінності виступають інтегративною основою, як для окремо взятої особистості, так і для соціальної групи.

Цінності кожної людини – це цілий світ: складний, динамічний, суперечливий. Кожна людина відноситься до свого буття по різному. Вона оцінює факти свого життя з їхньої значущості, реалізує ціннісне ставлення до світу. Цінністю для людини є все, що має для неї певну значущість, особистісний чи суспільний зміст. Цінність – уявлення про те, що є святим для людини, групи, колективу, суспільства в цілому, переконання та переваги людей, виражені у поведінці.

Цінності та ціннісні орієнтації людини завжди були одним із найважливіших об'єктів дослідження філософії, етики, соціології та психології на всіх етапах їх становлення та розвитку.

Ціннісні орієнтації особистості є предметом дослідження вчених із глибокої давнини. Не тільки античні філософи – Сократ, Аристотель, Діоген розглядали такі близькі до ціннісних орієнтацій поняття як «чеснота», «благо», а і Конфуцій, представник філософської думки Стародавнього Сходу, говорив про моральні категорії та етичні цінності людини.

На заміну філософським традиціям, що вплинули і на релігійний світогляд середньовіччя, з його уявленням про ідеальний характер цінностей, приходить період формування наукових основ знання, що ставить під сумнів саму можливість використання ціннісних категорій.

Проблему ціннісних орієнтацій філософи розглядали як критично, так і в спробах надати цінностям наукового значення. Зокрема, Т. Гоббс порушував питання щодо відносності цінностей. Також критично до питання ціннісних орієнтацій ставиться і Б. Спіноза.

У своїх працях Е. Кант, відкинувши релігійне походження цінностей, говорив про мораль та моральність, як про абсолютні цінності. Також Ф. Ніцше критикував релігійне розуміння цінностей і прагнув звести цінності до біологічним потребам людини.

Питання про суб'єктивність, відносність цінностей, вперше поставив Т. Гоббс, оскільки «те, що одна людина називає мудрістю, інша називає страхом; одна називає жорстокістю, інша – справедливістю». За його уявленням, ціннісні судження обумовлені людськими інтересами та схильністю і тому не можуть бути істинними у науковому сенсі [5, с. 66].

Початок аксіологічного етапу наукового знання зазвичай пов'язують з роботами одного із засновників медичної психології Р.Г. Лотце, який ввів поняття «значимість» як критерій істини у пізнанні та, за аналогією, поняття «цінність», як критерій етичного у поведінці [59, с. 14].

Про особливе «царство цінностей», писав Н. Гартман – це цінності, що носять абсолютний характер. «Царство цінностей» знаходиться за межами дійсності і за межами свідомості людини. Цінності, за його висловлюванням, є «творчими принципами дійсності» [24, с. 23].

Також тема цінностей та ціннісних орієнтацій була предметом наукового інтересу відомих педагогів Я. Коменського, Й. Песталоцці, В.О. Сухомлинського. У психології питання ціннісних орієнтацій вивчали представники найбільших психологічних шкіл Європи: З. Фрейд, К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл, а також М. Рокич та Ш. Шварц.

Згідно з концепцією М. Рокича, ціннісна орієнтація так чи інакше впливає на будь-які суспільні явища. При цьому М. Рокич вважає, що ціннісні орієнтації людини відносно нечисленні і всі люди мають ті самі цінності, хоча й неоднаковою мірою.

Він визначив цінність, як стійке переконання в тому, що кінцева мета існування чи певний спосіб поведінки краще з особистої чи соціальної точок зору, ніж зворотний або протилежний спосіб поведінки, або кінцева мета існування. На його думку, ціннісні орієнтації поділяються на термінальні – пов'язані з індивідуальним існуванням, та інструментальні – пов'язані зі способами досягнення цілей, також цінності організуються в системи, витoki людських цінностей простежуються в культурі та суспільстві [85, с. 10].

В основі методики вивчення індивідуальних цінностей Ш. Шварца лежать концепція М. Рокича. На думку Ш. Шварца, найбільш суттєвий змістовний аспект, що лежить в основі відмінностей між цінностями, – це тип мотиваційних цілей, які вони висловлюють. Тому він згрупував окремі цінності у типи цінностей відповідно до спільності їх цілей.

Вчений обґрунтував це тим, що базові людські цінності – це ті, які представляють універсальні потреби людського існування – біологічні потреби, необхідність координації соціальної взаємодії та вимоги функціонування групи.

Концептуальне визначення цінностей, запропоноване Ш. Шварцем, включає п'ять формальних ознак: цінності – це поняття та переконання; це мотиваційні конструкти, що стосуються бажаних кінцевих станів або поведінки; цінності необмежені якимись діями чи ситуаціями; цінності є точкою відліку для вибору та оцінки поведінки та подій; упорядковані щодо відносної важливості. Цінності у цій концепції розглядаються як уявлення про цілі, котрі слугують основними керівними принципами в житті людини.

Він відібрав цінності, виявлені попередніми дослідниками, а також знайдені ним самим у релігійних та філософських працях, присвячених

цінностям різних культур. Потім згрупував їх у десять мотиваційно відмінних типів, які, з його точки зору, охоплюють базові типи [86, с. 5].

Ціннісну систему особистості І.Д. Бех трактує як складний регулятор людської життєдіяльності, котрий відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках [7, с. 15].

На думку вченого, цінності поділяють на оперативні та базові. Оперативні цінності – виявляються в реальній поведінці, а базові – це цінності високого ступеня узагальнення, які рідко стосуються конкретної поведінки. Вони, за твердженням І.Д. Беха, виступають джерелом оперативних цінностей, але пов'язані з ними значною кількістю опосередкованих ланок, дія яких є складною і недостатньо вивченою.

Під індивідуальними цінностями І.Д. Бех розуміє усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості [9, с. 10].

Відтак, З.С. Карпенко виділяє три форми репрезентації цінності: по-перше, цінність постає як суспільний ідеал – узагальнене уявлення про досконалість в різних сферах суспільного життя; по-друге, цінність має предметне втілення у вигляді витворів матеріальної та духовної культури або людських вчинків, що віддзеркалюють певні ціннісні ідеали (етичні, естетичні, політичні, правові та ін.); по-третє, мотиваційні структури особистості і насамперед особистісні цінності, що виступають як внутрішні носії соціальної регуляції, закорінені в структурі особистості [35, с. 242].

Формування цінностей зростаючої особистості як педагогічна проблема сьогодні окреслюється загальною парадигмальною характеристикою розгляду процесу і результату формування цінностей через зміст освіти і виховання.

Зокрема, О.І. Вишневський, аналізуючи дидактичну модель освіти і виховання особистості у загальноосвітній школі, обґрунтовує положення, що між системою цінностей, стратегією та методами, методиками і відповідними освітньо-виховними технологіями виховання є взаємна залежність, і саме цінності визначають зміст освіти і виховання дітей [19, с. 12].

Слідуючи тенденціям розвитку гуманітарних наук поняття ціннісні орієнтації також зазнавало змін, їх значущість і роль у житті людини зростала і змінювалася.

В наш час формування та розвиток ціннісних орієнтації є предметом вивчення психології, соціології, педагогіки та багатьох інших наук.

В Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній національній програмі «Освіта», Законі України «Про освіту» зазначено, що, головна мета української освіти – створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства; сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної і процвітаючої держави.

1.2. Особливості підліткового віку

Підлітковий вік характеризують як переломний, перехідний, критичний, а також як вік статевого дозрівання.

Діяльність спілкування надзвичайно важлива для формування особистості. У цій діяльності формується основне новоутворення підліткового віку – самосвідомість або соціальна свідомість, пережита всередині. Свідомість означає спільне знання. Це знання в системі відносин. А самосвідомість – це суспільне знання, перенесене у внутрішній план мислення.

Цінності є найважливішим регулятором соціальної поведінки. Підлітковий вік є дуже важливим для становлення системи поглядів та цінностей особистості. Підлітковий вік зазвичай вважається переломним, перехідним, критичним періодом життя дитини. Криза цього вікового періоду полягає в тому, що немає готової відповіді на запитання «Хто я?». Цю відповідь треба знайти самому, і підліток пробує себе, пробує межі своїх можливостей.

Підлітковий вік – період розвитку дітей від 11-12 до 15-16 років. Підлітковий вік називається також перехідним віком, оскільки він характеризується поступовим переходом від дитинства до дорослості і завершується приблизно до 15-16 років, коли підліток вступає в новий період розвитку – юнацький вік. Підлітковий вік характеризується різким піднесенням життєдіяльності і глибокою перебудовою організму. В цей час відбуваються інтенсивні й кардинальні зміни в організмі дитини на шляху до біологічної зрілості і статевого дозрівання, відбувається інтенсивне формування особистості, енергійне зростання моральних та інтелектуальних сил і можливостей. У підлітковому віці формуються перші переконання особистості. Врахування психологічних закономірностей розвитку підлітка – важлива передумова успішного навчання й виховання дітей [22, с. 260].

Таким чином, це вік проб і переживань. Прагнення окреслити межі своїх можливостей, підтвердити своє буття знаходить вихід саме у ситуаціях спроб; саме у таких ситуаціях виявляються різні грані особистості. Психологічним змістом проб є ризик і багато з того, що робить підліток, пов'язане з ризиком.

Французький вчений – Ф. Арієс припустив, що підлітковий вік виник у ХІХ столітті, коли контроль батьків за розвитком дитини почав тривати аж до шлюбу. Нині у розвинених країн світу цей період життя дитини має тенденцію до поступового збільшення. За сучасними статистичними даними, він охоплює майже десятиліття – від 11 до 20 років. Особливості перебігу та тривалість підліткового віку помітно варіюють залежно від рівня розвитку суспільства [55, с. 321].

У другій половині ХХ століття французький психолог Б. Заззо виявила, що початок юнацтва майже всі відносять до 14 років, пов'язуючи його зі статевим дозріванням. Проте уявлення про терміни його закінчення розходяться. Робітники та службовці вважали, що юність закінчилася у 19 років, інженери відсували цей термін до 20 років, підприємці – до 21 року. Отже, суб'єктивна середня тривалість підліткового віку коливається залежно від соціального статусу та тривалості освіти загалом від 4 до 7 років.

У Європі ХІХ століття не існувало такого поняття, як підлітковий вік. Лише після популяризації юнацтва в літературі на неї почали звертати увагу. Значний вплив мав соціально-економічний статус підлітків, належність до певного пласта суспільства, гендер, місце проживання місто або село. Оскільки риси юності, чітко не виявлені, психологічні концепції підліткового віку будувалися з урахуванням вивчення – «підлітка в ідеалі» [55, с. 323].

Термін «неповнолітній» в США варіюється від штату до штату. Тому, у дослідженнях вік американських підлітків – усереднений. Тобто під визначення – підліток, підпадають особи віком від 11 до 19 років [87, с. 218].

Е. Еріксон вважав що, підлітковий вік не слід відокремлювати від юності, тобто це єдиний тимчасовий вік проміжок 12-18 років, який характеризується глибоким індивідуальним кризою, коли особиста его-індивідуальність протистоїть рольовому змішанню.

Цей переломний момент вимагає переосмислення своїх зв'язків із оточенням та свого місця у соціальному світі [27, с. 2].

Відповідно до сексуальної теорії З. Фрейда, стадії розвитку психіки зводяться до стадій перетворення та переміщення різними ерогенними зонами сексуальної енергії. Кожна стадія має свою сексуальну зону, порушення якої створює лібідне задоволення. Підлітковому віці відповідає генітальна стадія 12-18 років. Цій стадії властиве зростання дитячих сексуальних устремлінь: усі колишні ерогенні зони об'єднуються, і підліток прагне однієї мети – нормального сексуального спілкування.

Однак соціальні обмеження у вигляді «суперего» можуть перешкоджати задоволенню цього потягу, і тоді підліток «вмикає» захисні механізми: аскетизм – відмова від задоволення з демонстрацією почуття переваги над низинними потребами та інтелектуалізацію – захоплення теоретизуванням, відхід у науку, книги [25, с. 37].

Відповідно до теорії рекапітуляції Ст. Холл вважав, що підлітковий вік – відтворює епоху хаосу. Його уявлення про «бунтуючий» підлітковий вік, насичений стресами і конфліктами, в якому домінують нестабільність,

ентузіазм, сум'яття і царює закон контрастів, глибоко увійшло в психологію. Він вперше описав амбівалентність і парадоксальність характеру підлітка, виділивши ряд основних протиріч, властивих цьому віку.

Зміст підліткового періоду Ст. Холл описує як кризу самосвідомості, подолавши яку людина набуває «почуття індивідуальності» [55, с. 324].

Підлітковий вік визначений Ш. Бюлер – це поняття – пубертатності. *Пубертатний період* – це період дозрівання, це стадія, в якій людина стає статевозрілою. Період до пубертатності – дитинство людини, а заключна частина пубертатного періоду – юність. Фаза пубертатності, виявляється у людини в психічних явищах, які Ш. Бюлер називає психічною пубертатністю. *Психічна пубертатність* – визрівання особливої біологічної потреби – потреби у доповненні. Саме в цьому життєвому явищі і лежить, коріння тих переживань, які характерні для підліткового віку [55, с. 330].

Класичні дослідження підліткового віку стосуються розвитку особистості певний історичний період, період першої третини ХХ століття, коли дитяча психологія формувалася як самостійна наука, залишаючись, під впливом біологізаторських ідей. Психологічні зміни розвитку особистості підлітка, дослідники пов'язували із процесом статевого дозрівання.

У другій половині століття дослідники поглибили розуміння ролі середовища у розвитку підлітка.

Так, Е. Еріксон вважав підлітковий вік найважливішим і найважчим періодом людського життя. Психологічна напруженість, яка супроводжує формування цілісності особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, а й від духовної атмосфери суспільства, в якому людина живе від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології.

Аналіз біографій видатних людей, представлений в книгах Е. Еріксона, показує, що кожна людина в перехідний період від дитинства до дорослості стоїть перед проблемами свого часу і повинена здійснити вибір [55, с. 333].

Ідентичність – одне з центральних понять сучасної психології розвитку – багатозначне за своїм значенням.

В концепції Ж. Піаже – у віці від 11-12 до 14-15 років здійснюється остання фундаментальна децентрація – дитина звільняється від конкретної прихильності до даних у полі сприйняття об'єктів і починає розглядати світ з погляду того, як його можна змінити. У цьому віці остаточно формується особистість, будується програма життя. Для створення програми життя необхідний розвиток формального мислення.

Плануючи майбутнє, підлітки відводять собі значну роль у порятунку людства і планують своє життя залежно від поставленої мети, а потім вступають у світ дорослих, прагнуть змінити його. Відчувши труднощі та складнощі з боку суспільства але залишаючись залежними від нього, підлітки поступово соціалізуються. І лише професійна робота сприяє повному подоланню кризи адаптації та вказує на остаточний перехід до дорослого стану [55, с. 334].

На думку І.Д. Беха – найосновнішим у підлітковому віці є відхід від дошкільних форм життєдіяльності і приєднання до соціальних, культивованих суспільством, що орієнтовані на дорослу людину. Це зумовлює всебічну перебудову розвитку підлітка, виникнення і формування у нього психічних новоутворень. Процес перетворення визначив особливості особистості дітей підліткового віку.

Підлітковий вік вважають найважчим у виховному плані. Труднощі цього віку пов'язують зі статевим дозріванням, що спричинювало різні психофізіологічні і психічні відхилення. Бурхливий ріст і фізіологічна перебудова організму у підлітків викликають почуття тривоги, підвищену збудливість, депресію, багато з них починають переживати через незграбність, незбіг темпів росту частин тіла і різку зміну його пропорцій [10, с. 103].

Підлітковий вік – це фаза дозрівання: це перехідний період фізичного та психологічного розвитку людини між дитинством та дорослим життям, культурна мета якого передбачає підготовку до дорослого життя.

Автор книги «Teen Spirit: How Adolescence Transformed the Adult World», П. Хоу стверджує, що підлітковий вік – це не стільки період життя,

скільки спосіб мислення. Визволяючий, але руйнівний, він змінив США та світ. Він пропонує новий погляд на те, як ми живемо в епоху політичної незрілості та соціальних потрясінь, він стверджує, що так відбувається тому що, підлітковий менталітет поступово захоплює світ дорослих [81].

П. Хоу стверджує, що багато особливостей нашого сьогодення життя – одні сумні, інші корисні – можна віднести до появи більш чіткого підліткового етапу життя на початку ХХ століття, коли молоді люди почали проводити роки становлення та розвитку з однолітками, особливо у формальній шкільній обстановці. Він показує, як підліткові якості повільно просочилися вгору, де вони поступово змінили норми та звички дорослого життя. У довгостроковій перспективі, як стверджує П. Хоу, наслідки будуть глибинними, як у приватній сфері, так і на суспільній арені, політичній, економічній та соціальній взаємодії.

Наші підліткові риси залишаються частиною нас, коли ми переходимо в доросле життя настільки, що декому і тепер потрібні інструкції з дорослішання. Фактично, у суспільстві відбулося вражаюче зростання творчих здібностей, різноманітності та толерантності: всі ці риси походять з основних компонентів підліткового характеру.

Безперечне благо: масове розширення державної освіти, за останнє століття, замість вузько-освіченої еліти та мінімально освічених мас ми маємо суспільство, в якому переважна більшість має знання та навички, необхідні для успіху в різних аспектах життя. Загальний ефект очевидний: розширення можливостей здобуття освіти для всіх і кожного принесло незліченні вигоди, як окремим людям, так і суспільству загалом у довгостроковій перспективі.

Робота Р. Патнема, ілюструє загальноприйнятту думку. Його книга «Підйом», у співавторстві з Ш. Гарретт описує останні десятиліття ХІХ століття, коли індустріалізація та технологічні зміни породили соціальні потрясіння. У відповідь, виник Прогресивний рух, який приніс низку прагматичних рішень. Одним з них стало створення сучасної державної середньої школи – нововведення, яке почалося на Заході та Середньому Заході

США і швидко поширилося по всій країні. Охоплення, проектом середньої освіти, серед дітей віком від 14 до 17 років піднялося з 15% у 1910 році до 70% у 1940 року.

На думку Р. Патнема, найбільшою перевагою переходу американців на більш високий рівень освіти було безпрецедентне економічне зростання і висхідна соціальна мобільність для нижчих класів – позитивні ефекти, які зробили США більш процвітаючою державою. Ці переваги були невід'ємною частиною загального підйому, який включав підвищення рівня соціальної довіри та сильнішого суспільного акценту на «Ми», ніж на «Я».

Але це тривало недовго. У 1960-ті роки індивідуалізм знову став домінуючим мисленням американців та ідеологією американського суспільства, перетворивши підйом на спад, який триває і донині і лежить в основі багатьох сучасних соціальних та політичних проблем.

Загальна середня освіта не лише підвищила рівень американців, поширюючи відповідні знання та навички серед мас. Це також призвело до більш складної соціальної та культурної трансформації, оскільки підлітковий період став вирішальним у формуванні того, ким ми є [62].

На думку соціолога Д. Коулмана – середня школа є чимось більшим, ніж просто освіта. У 1961 році в книжці – «Підліткове суспільство: соціальне життя підлітка та його вплив на освіту», Д. Коулман стверджував, що саме соціальний, а не освітній аспект шкільного досвіду має першорядне значення для підлітків. Знаходячись разом, у школі, підлітки створюють відокремлений соціальний простір, значною мірою несприйнятливий до впливу дорослих.

Д. Коулман писав, що: «Дитина старшого шкільного віку «відрізана» від решти суспільства, «замкнена» у своїй віковій групі і проводить все своє соціальне життя разом з іншими людьми свого віку» [37].

Разом зі своїми однолітками підліток утворює невелике суспільство, більшість важливих взаємодій якого здійснюється всередині самого себе і яке підтримує лише кілька ниток зв'язку із дорослим суспільством.

Поява сегрегованого підліткового світу відбулася задовго до того, як Д. Коулман торкнувся цієї проблеми. У дослідженні середини 1920-х років соціологи Роберт і Хелен Лінд описали середню школу в Мідлтауні, як досить закінчений соціальний космос саме по собі місто в місті.

Національне дослідження, проведене в той же час, показало, що міський підліток проводить 4-6 вечорів на тиждень, спілкуючись з однолітками, а не вдома з родиною. З появою середньої школи повсякденне життя підлітків змінилося, фундаментально змінився їхній досвід дорослішання.

Підлітковий вік став свого роду соціальним випробуванням, де підліткам надали час і простір для інтенсивної взаємодії один з одним та розвитку власними силами. Таким чином, хоча навчання в середніх школах, принесло явну освітню користь, ця нова соціальна конфігурація почала ширший спектр змін. Найбільш помітною була поява певної молодіжної культури, заснованої на спільних інтересах і захопленнях, які вільно процвітали в підлітковому суспільстві.

Молоді люди стікалися в кіно, їхній ентузіазм щодо кіноекрана та його знаменитостей допоміг Голлівуду вийти на передній план популярної культури. Вони схвалили нові музичні стилі – джаз у 1920-х, свінг у 1930-х – та прийняли їх як свої власні; захопилися новою літературною, сенсацією на той час – коміксами; та прийняли загальноприйнятні способи одягання та особистий стиль як емблеми молодіжної моди.

У цих тенденціях втілено підвищений акцент на веселощі та легковажні сторони життя, які з часом поступово змінювали соціальні стандарти. Зміни були тонкими, але значними [62].

Соціологічні дослідження, проведені між двома світовими війнами, показують швидку лібералізацію ставлення до таких практик, як парі, куріння та розлучення, при цьому рівень несхвалення серед молоді знизився на 20-35%, всього за одне десятиліття.

У той же період молоді люди стали більш терпимими до соціальних правопорушень, таких як звичне невиконання обіцянок, використання

ненормативної лексики та утримання додаткової задачі, помилково виданої продавцем у магазині – незначні прояви грубості за сучасними стандартами, але вісники зміни соціального ландшафту, де порушення встановлених норм ставало дедалі поширеним і прийнятним.

Ця швидка еволюція повсякденної поведінки відобразила глибшу трансформацію: характер підростаючих поколінь, їх цінності, темперамент та риси характеру змінювалися під сильним впливом однолітків у роки формування, підліткового віку.

Гедоністичні бажання виражалися більш відкрито, а приємні заняття здійснювалися більш вільно. Добросовісність применшувалася, до соціальних норм ставилися з великим скептицизмом та зневагою. Часто проявлялися імпульсивність та емоційність, широко поширювався авантюрний дух.

Ці якості підлітків стали будівельними блоками індивідуалізму, що зароджувався, ці якості глибоко змінять суспільство, коли повністю реалізуються, протягом наступних кількох десятиліть.

Риси, що сприяють егоцентричному та самостійному мисленню та дії, глибше закріпилися у підлітків і повільно змінили характер суспільства загалом у міру того, як цілі групи, соціалізовані таким чином, просувалися до дорослого життя. Вплив однолітків, набагато глибше, ніж зазвичай думають, він стосується як поверхневих рис особистості в підлітковому віці, так і того, якою людиною ми стаємо.

Дослідження психолога Дж. Харріс, у 1998 році узагальнені в її книзі «The Nurture Assumption», підтверджують, що вплив навколишнього середовища за межами батьківського будинку виявляється більшими, ніж передбачалося раніше. Дж. Харріс надала докази того, що однолітки є одним з найбільш критичних факторів зовнішнього впливу на розвиток особистості.

Ці наукові відкриття допомагають пояснити, чому поява загальної середньої освіти була такою послідовною подією, оскільки занурення підлітків у суспільство однолітків стало найважливішим аспектом

особистісного розвитку та каталізатором соціальних змін з початку ХХ століття [82].

Молодіжна когорта 1960-х років перейшла від «Ми» до «Я», думаючи – роби свою справу, живи та дай жити іншим, все пройде. З часом подальше посилення цих ефектів прийшло у формі підбурювання та заохочення з покоління до покоління.

Риси в дітях, яким їхні батьки та інші дорослі віддавали перевагу, з часом рішуче змінилися, від слухняності та пристойності до незалежності та уяви, внаслідок чого вираження та збереження підліткових якостей у післявоєнній молоді стали ще сильнішими. Те, що дух часу змінювався, стало очевиднішим у 1960-х роках, коли молодь тієї епохи з особливою самовідданістю висловлювала свою юнацьку буйність та ентузіазм.

З того часу процес пішов швидкими темпами. Як і попередні покоління, бебі-бумери 1960-х років зберегли більшу частину своєї юнацької орієнтації, коли вступили в доросле життя, втративши довге волосся і психоделічний одяг, але зберігши спосіб мислення, що сформувався в підліткові роки.

Гасла та поведінка, в яких «Я» ставиться перед «Ми», були поглинені ширшою культурою, завдяки чому 1970-ті роки отримали прізвисько «Десятиліття мене». Нові покоління були повністю просочені, вбираючи переважаючі культурні уявлення «як риба приймає воду», як висловилося психолог Дж. Твендж у своїй книжці, на цю тему «Покоління Я» у 2006 році.

Звичайно, ведуться цікаві дебати навколо відмінностей характеру більш пізніх молодіжних груп, у тому числі «Міленіалів» і «Покоління Z», груп, відомих своєю турботою про навколишнє середовище, соціальну справедливість та права людини. Проте ці недавні зрушення доволі скромні на тлі столітніх трансформаційних соціальних змін. У міру того, як юнацькі образи мислення та поведінки поступово проникають у доросле суспільство, ми підійшли до моменту, коли існує набагато слабкіша демаркаційна лінія, що розділяє дорослих та підлітків [71].

П. Хоу стверджує, що багато особливостей сьогоденного життя – одні сумні, інші корисні – можна віднести до появи більш чіткого підліткового етапу життя на початку двадцятого століття, коли молоді люди почали проводити роки становлення та розвитку з однолітками, особливо у шкільній обстановці. Він показує, як підліткові якості повільно просочувалися вгору, де вони поступово змінили норми та звички дорослого життя.

У довгостроковій перспективі, як стверджує П. Хоу, наслідки будуть глибокими як у приватній сфері, так і на суспільній арені політичної, економічної та соціальної взаємодії.

Проте, не все так уже й погано, у суспільстві відбулося вражаюче зростання творчих здібностей, різноманітності та толерантності: всі ці риси походять з основних компонентів підліткового характеру.

Підхід П. Хоу до аналізу підлітка в кожному з нас допомагає зрозуміти імпульсивність, що рухає суспільство, і спонукає замислитись [81].

1.3. Теоретичні аналіз поняття «позакласна діяльність»

Діяльність – це спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни. Основні компоненти діяльності: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльність.

Загальним засобом діяльності є сукупність знарядь праці, створених людьми, техніка і технологія. Універсальним предметом є природа й суспільство, а її загальним наслідком – олюднена природа [22, с. 98].

Виховна робота – це доцільно організована педагогічна діяльність з цілеспрямованого і науково керованого виховання зростаючої особистості у конкретних виховних умовах.

Виховна робота передбачає добір та реалізацію науково обґрунтованих форм, методів, технологій та способів виховного впливу на зростаючу

особистість відповідно до виховної мити та особистісного потенціалу вихованців.

Фактично виховна робота є послідовним процесуальним розгортанням методологічно та методично операціоналізованої виховної діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вихователем та вихованцем, спрямованої на досягнення виховної мити у виховній системі та її підструктурах.

У процесі планування і здійснення виховної роботи враховуються виховні можливості суб'єктів виховання (дітей, вчителів, батьків, тощо), конкретні умови в яких відбувається виховання особистості та наявний виховний інструментарій, що необхідний для здійснення ефективного виховного впливу [38, с. 116].

Позакласна робота – це складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації дозвілля учнів. Позакласна робота організується і проводиться в позаурочний час. Викладачами чи органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи. Позакласна робота тісно пов'язана з навчально-виховною [22, с. 263].

Виховний процес загальноосвітньої школи реалізується через виховну роботу педагогів і школярів. Педагоги школи здійснюють цілеспрямовану професійну діяльність, яка сприяє вирішенню виховних завдань, як одного з компонентів виховного процесу.

Ця діяльність не обмежується впливом на учня і взаємодію з ним. Вона припускає як вплив навколишнього середовища на дитину, так і активну дію на це середовище.

Виховна робота – це цілеспрямована діяльність, яка скерована на створення позитивно-виховного середовища та організації сумісної життєдіяльності дорослих і дітей, здійснювана педагогічним колективом або окремим педагогом з метою формування ціннісних орієнтацій, творчий розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості школяра. Її зміст,

методика і технології визначаються системою виховної роботи тієї або іншої освітньої установи за певними напрямками [3, с. 290].

Якщо розглядати систему виховної роботи в школі у вигляді взаємозв'язаних блоків то виховання у процесі навчання – це:

- цілеспрямована взаємодія учителя і учнів під час уроків і в позаурочний навчальний час: факультативи предметні, гуртки, олімпіади тощо;
- взаємини у шкільному колективі, психологічний клімат у школі;
- позаурочна діяльність: класні години, гуртки, вечори тощо;
- позашкільна: екскурсії, походи, робота з батьками, молодіжними організаціями, в будинках творчості тощо.

Отже, система виховної роботи школи охоплює процеси виховання учнів під час навчальної діяльності: в урочний і в позаурочний навчальний час; та під час позаурочної виховної тобто дозвільної діяльності: позакласна і позашкільна робота.

В педагогічній літературі використовують терміни «позанавчальна», «позаурочна», «позакласна», «позашкільна робота» але інколи зустрічаються протиріччя у їх використанні.

На думку Б.С. Кобзаря, позанавчальна виховна діяльність – це «цілеспрямована навчально-виховна робота, її організують і здійснюють вчителі, вихователі в різних школах в позаурочний час» [3, с. 7].

Л.В. Канішевська дає визначення позаурочної виховної діяльності як організованих і цілеспрямованих занять, які проводяться в позаурочний час для розширення і поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку. [34, с. 13].

Позаурочна виховна діяльність, зазвичай складається із позакласної і позашкільної роботи. А позакласна робота у школі – це одна із форм організації дозвілля учнів, яка організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при

тактичному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи.

Терміном «позакласна робота» найчастіше визначається виховна робота, що проводиться класним керівником і вчителем з учнями своєї школи в позанавчальний час.

Аналогічним є визначення М.М. Фіцули. За його словами «позакласна робота» – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей її організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи [10, с. 82].

Позакласна робота не регламентована часом і сферою, має добровільний характер, проводиться у навчальному закладі, з педагогічним супроводом, законодавство регламентує її мету, завдання, зміст і методику.

На думку І.Г. Колесник позакласною роботою це «така діяльність, яка за своїм змістом виходить за межі обов'язкових навчальних програм здійснюється у вільний від навчання час, організується на началах добровільності, самодіяльності і самоврядування учнів» [12, с. 11].

І.Д. Бех стверджує, що принцип урахування індивідуальних особливостей учнів є вагомим при організації позакласної діяльності, оскільки дає змогу зважати на рівні розвитку кожного учня і виходячи з цього, корегувати виховну роботу, що проводиться з кожним учнем [12, с. 19].

Позакласна виховна роботою в закладі освіти це – цілеспрямована виховна робота з учнями, її організовують і здійснюють педагоги, викладачі, органи дитячого самоврядування, вона проводиться після уроків, і спрямована на досягнення мети: гармонійного розвитку дітей, підлітків та молоді; задоволення інтересів і запитів учнів; виявлення талановитих і обдарованих вихованців; створення умов для самовиховання і самореалізації кожного учня.

Використовуючи термін «позакласна виховна робота», ми маємо на увазі цілеспрямовану діяльність суб'єкта виховання тобто педагога. З іншого боку, якщо мова йде про діяльність школяра як суб'єкта виховної роботи школи, точніше буде використання терміну «позакласна діяльність».

Висновки до розділу 1

Результати вивчення сучасної науково-педагогічної та методичної літератури, дають змогу стверджувати, що існує багато різних концепцій, теорій і визначень поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації».

У нашому дослідженні ми спираємося на поняття «цінність» і «ціннісні орієнтації» – визначені І.Д. Бехом. Під індивідуальними цінностями ми розуміємо усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості. Ціннісна система особистості – це складний регулятор людської життєдіяльності, котрий відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках.

Цінності поділяють на оперативні та базові. Оперативні цінності – це цінності, які виявляються в реальній поведінці, а базові – це цінності високого ступеня узагальнення, які рідко стосуються конкретної поведінки.

Особливості підліткового віку у нашій роботі ми визначаємо теж згідно з думкою І.Д. Беґа, який стверджує, що найосновнішим у підлітковому віці є відхід від дошкільних форм життєдіяльності і приєднання до соціальних, культивованих суспільством, що орієнтовані на дорослу людину. Це зумовлює всебічну перебудову розвитку підлітка, виникнення і формування у нього психічних новоутворень. Процес перетворення визначив особливості особистості дітей підліткового віку.

Позакласна діяльність – складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації дозвілля учнів. Вона надає широкі можливості для всебічного розвитку учнів і підготовки їх до дорослого життя.

На розвиток ціннісних орієнтацій підлітків в Україні впливають світові тенденції. Нова українська школа виховує в учнях, відповідальність за себе, за розвиток і добробут країни та всього людства, прагне привити загальнолюдські цінності, що необхідні для європейської інтеграції та конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Опис методик діагностики ціннісних орієнтацій підлітків

Дослідження проводилося на базі: Одеського ліцею № 68 Одеської міської ради Одеської області. У дослідженні взяли участь 30 учнів 8-9 класів, віком 13-15 років, 18 дівчат та 12 хлопців.

Емпіричне дослідження проводилось в два етапи. Тестування та анкетування здійснювалось на умовах вільної реєстрації, тобто підлітки вказували ім'я та прізвище, тільки за власним бажанням, це допомогло забезпечити об'єктивність відповідей.

Під час першого етапу дослідження нами було визначено об'єкт, предмет та завдання дослідження, а також обрано комплекс діагностичних методик, вивчено та проаналізовано психолого-педагогічну, фахову та методичну літературу і нормативно-правову базу.

Дослідження стану розвитку ціннісних орієнтацій підлітків, було проведено, на другому етапі, під час якого нами була використана методика *«Ціннісні орієнтації особистості» М. Рокича*, методика пройшла часткову апробацію у межах досліджень лабораторії позашкільної освіти (2009-2011, 2012) на базі експериментальних закладів освіти [46, с. 1].

Цінність – це поняття, яке використовується у соціології, психології та інших науках для позначення ідей, явищ тощо, які виступають як еталон належного.

Ціннісні орієнтації:

- 1) моральні, естетичні, політичні та інші підстави для орієнтації суб'єктом у навколишньої дійсності та її оцінок;
- 2) метод диференціації індивідом об'єктів з їхньої значимості;

3) індивідуальні чи групові ставлення до системі значимих цінностей, визначальних найзагальніші орієнтири їх життєдіяльності.

Ціннісні орієнтації включають мотиваційний та світоглядний компоненти, М. Рокич виділяє 2 класи цінностей:

- 1) термінальні (цінності-цілі) – переконання, що кінцева мета індивідуального існування вартує того, щоб до неї прагнути.
- 2) інструментальні (цінності-кошти) – переконання, що властивість особистості або образ дій є кращим у будь-якій ситуації.

Відповідно до інструкції підліткам було представлено набір з 18 цінностей. Їх завдання полягало в тому щоб, розставити цінності по порядку значущості для них як принципів, якими вони керуються у житті. Кожна цінність написана окремо.

Підліткам потрібно було уважно вивчити цінності та їх описи та вибравши ту, яка найбільш значуща і помістити її на перше місце. Потім вибрати другу за значимістю цінність і помістити її слідом за першою. Далі проробити те ж саме з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива цінність зайняла останнє – 18 місце. Працювати потрібно було не поспішаючи, вдумливо.

Якщо підліток, в процесі роботи, змінював свою думку, можна було виправити свої відповіді, помінявши цінності місцями. Кінцевий результат мав відображати дійсні позиції підлітка.

Система цінностей: список А (термінальні цінності) та список Б (інструментальні). Анкету представлено у додатку А.

Для більш чіткого розуміння рівня розвитку ціннісних орієнтацій підлітків, під час дослідження нами була використана методика вивчення *«Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца* [30, с. 314-320].

Методика дозволяє діагностувати структуру ціннісних орієнтацій особи чи групи (через середні значення групи). Головна особливість цієї методики у тому, що поняття цінності в ній диференціюється. Тобто цінність не розглядається як щось монолітне. Ш. Шварца виділив два види цінностей:

1) цінності як абстрактні ідеали, вони виявляються шляхом оцінки іменників та прикметників, що описують різні цінності.

2) цінності як посібника до дії, ці показники виявляються шляхом оцінки конкретних дій людей.

У деяких емпіричних дослідженнях такий поділ цінностей може виявитися важливим та цікавим. Адже дуже часто на абстрактному рівні людина орієнтована на одні орієнтири, а в практичній діяльності – на інші.

Тест ціннісних орієнтацій Ш. Шварца складається з 2х частин.

Частина перша – для вивчення цінностей, що впливають на особистість. Список цінностей складено з 2х частин: іменників та прикметників, в нього включено 57 цінностей.

Підліток оцінював кожен із цінностей за шкалою від «7» до «-1» балів.

Частина друга – є профілем особистості. Її складено з 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для їх оцінки підлітки використовували шкалу від «4» до «-1» балів.

Відповідно до інструкції підліткам було потрібно запитати себе: «Які цінності є важливими в моєму житті, якими принципами я користуюсь? Які цінності менш важливі?», а потім виконати завдання: оцінити, наскільки важлива кожна цінність, як керівний принцип у житті. Далі представлено два списки цінностей, у дужках надано пояснення до кожної з них.

У роботі зі списком цінностей 1 – завдання підлітка полягало в тому, щоб оцінити рівень важливості цінності, як керівного принципу життя, використовуючи шкалу від «-1» до «7». Чим важливішою є цінність, як керівний принцип життя тим вище номер (-1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Потрібно було орієнтуватись на такі значення позначок: «-1» характеризує цінності, протилежні до принципів яких дотримується підліток; «0» означає, що цінність не є керівним принципом життя, абсолютно байдужа; «1» означає, що цінність не важлива; «2» означає, що цінність мало важлива; «3» означає, що цінність не дуже важлива; «4» означає, що цінність важлива; «5» означає, що цінність досить важлива; «6» означає, що цінність дуже важлива; позначка «7»

означає, що цінність виключно важлива, як керівний принцип життя підлітка (зазвичай таких цінностей буває одна-дві).

На початку потрібно було переглянути цінності зі Списку 1, вибрати ту, яка є найважливішою, та оцініть її значущість (позначкою «7»). Далі потрібно було обрати цінність, яка найбільше суперечить принципам, та оцініть її (відміткою «-1»). Якщо такої цінності не було, то потрібно було вибрати цінність, найменш важливу, та оцініть її позначкою «0» або «1» відповідно до її значущості. Потім треба було оцінити решту цінностей зі списку.

Перед кожною цінністю потрібно було проставити позначку, яка вказувала на важливість цієї цінності, як керівного принципу життя особисто для підлітка. Потрібно було намагатися розрізняти цінності, орієнтуючись на наведену шкалу і використавши всі номери від «-1» до «7».

Працюючи зі списком цінностей 2 – підліткам потрібно було оцінити цінності аналогічно інструкції до першого списку.

У другій частині опитувальника – «Профіль особистості», до уваги підлітків було наведено описи деяких людей. Потрібно було уважно прочитати кожен з описів і подумати, наскільки кожна людина схожа чи не схожа на підлітка особисто. Далі потрібно було поставити відмітку згідно з позначкою, яка показує, наскільки описувана людина схожа на підлітка особисто. При цьому потрібно було орієнтуйтесь на такі значення позначок: Дуже схожа на мене; Схожа на мене; Деяко схожа на мене; Трохи схожа на мене; Не схожа на мене; Зовсім не схожа на мене.

Обробка результатів проводиться шляхом співвідношення відповідей з ключем. В ньому вказані номери пунктів обох частин опитувальника, які відповідають кожному типу цінностей. Середній бал за цим типом цінності показує рівень її значимості.

Під час обробки результатів, які ми отримали у першому розділі опитувальника – «Огляд цінностей» (рівень нормативних ідеалів) результати за списками 1 і 2 підсумовуються.

У роботі використовувалась така інтерпретація, опису цінностей, тобто визначення мотиваційних типів відповідно до їх центральної мети:

Влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми та ресурсами;

Досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;

Гедонізм (Hedonism) – насолода або чуттєве задоволення;

Стимуляція (Stimulation) – хвилювання і новизна;

Самостійність (Self-Direction) – самостійність думки та дії;

Універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей та природи;

Доброта (Benevolence) – збереження та підвищення благополуччя близьких людей;

Традиції (Tradition) – повага та відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї;

Конформність (Conformity) – стримування дій та спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;

Безпека (Security) – безпека та стабільність суспільства, відносин та самого себе.

Обробка результатів проводиться шляхом співвідношення відповідей з ключем. Відповідний ключ наведено у додатку Б.

Наступним інструментом діагностики було обрано – анкету *«Домінуючі ціннісні орієнтації підлітків»*. Анкета надає можливість, визначити рівень ціннісних орієнтацій підлітків та отримати данні про ціннісно-орієнтаційну єдність суджень підлітків.

Згідно з інструкцією підліткам було надано список, у якому перераховано ті судження, що люди вважають важливими у житті. Підліткам потрібно було вказати, наскільки Вони погоджуються з такими судженнями. Для цього потрібно було поставити «*» у відповідні графі проти кожного рядка. Обираючи відповіді підлітки орієнтувалися на такі значення: Згоден, Не згоден; Важко сказати.

Ми згрупували твердження по 2, кожна пара тверджень відповідає цінності, ключ наведено у додатку В.

При обробці результатів ми використовували статистичні методи – математична та статистична обробка отриманих даних, якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

Також для діагностики нами було обрано анкету – *«Скільки голів – стільки умів»*. Завдяки цій анкеті ми змогли визначити рівень ціннісних орієнтацій підлітків та отримати данні про ціннісно-орієнтаційну єдність суджень підлітків. Анкету представлено у додатку Г.

Підліткам були запропоновані відомі вирази – приказки та прислів'я. Підліткам треба було, уважно прочитати та добре подумати над кожним виразом і визначити згоден Він з цим судженням чи не згоден, поставивши «*» у відповідну графу, навпроти кожного судження. Для обробки результатів, ми використовували статистичні методи – математична та статистична обробка отриманих даних, якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

Ще для нашого дослідження ми використали анкетування – *«Заверши твердження – вчора, сьогодні, завтра»*.

Анкета надає можливість, визначити рівень ціннісних орієнтацій підлітків та отримати данні, про те як підлітки розуміють минуле, сьогодення та майбутнє. Ми попросили підлітків відповісти на представлені питання, потрібно було завершити речення.

Якщо підлітку було складно сформулювати відповідь або він ще не визначився, можна було поставити прочерк.

Метою анкетування було визначення умінь підлітків порівнювати свої якості та досягнення в минулому і сьогоденні, а також планувати майбутнє, тобто – самоаналіз досягнень, окреслення життєвих цілей.

Відповідно до інструкції, підліткам потрібно було дописати речення. Допишіть, будь ласка, речення:

1. Раніше я поводився.....

Анкету представлено у додатку Д.

2.2. Діагностика розвитку ціннісних орієнтацій підлітків.

Під час дослідження нами була використана методика «Ціннісні орієнтації особистості» М. Рокіча. Списки термінальних і інструментальних цінностей створено, на підставі проведеного анкетування – найбільш значущі цінності підлітків. Підлітки вибирали ту цінність, яка для них є найбільш значуща, ставили її на 1-ше місце. Найменш важлива цінність залишилася останньою і зайняла 18 місце, результати дослідження ми представили у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Список цінностей за результатами дослідження за методикою М. Рокіча

Термінальні цінності.			Інструментальні цінності.		
1.	Здоров'я	4,7	1.	Відповідальність	6,5
2.	Впевненість в собі	5,5	2.	Раціоналізм	6,5
3.	Життєва мудрість	6,6	3.	Вихованість	6,6
4.	Наявність хороших і вірних друзів	7,9	4.	Сміливість у відстоюванні власної думки	6,7
5.	Матеріально забезпечене життя	7,9	5.	Освіченість	6,7
6.	Активне діяльне життя	8,0	6.	Акуратність	7,0
7.	Воля	8,3	7.	Життєрадісність	7,3
8.	Пізнання	8,5	8.	Широта поглядів	7,5
9.	Краса природи і мистецтва	8,8	9.	Самоконтроль	7,6
10.	Щасливе сімейне життя	9,0	10.	Тверда воля	7,9
11.	Розвиток	9,1	11.	Незалежність	8,2
12.	Розваги	9,5	12.	Терпимість	8,3
13.	Продуктивне життя	9,6	13.	Чесність	8,4
14.	Любов	9,7	14.	Ефективність в справах	8,8
15.	Творчість	10,0	15.	Старанність	9,4
16.	Суспільне визнання	10,3	16.	Чуйність	9,9
17.	Цікава робота	10,5	17.	Високі запити	10,2
18.	Щастя інших	11,9	18.	Непримиренність	13,3

Значущість цінності визначено – як середнє арифметичне значення (суму балів, яку набрала цінність поділено на загальну кількість цінностей). Тобто чим менше значення у балах, тим вище цінність у списку, відповідно показників побудовано ієрархію цінностей.

Аналізуючи результати способом ранжування, ми можемо визначити, що перші шість цінностей з цього списку, є для підлітків значущими, останні шість – підлітки «відкидають», а ставлення до цінностей, які опинилися між цими двома групами – нейтральне.

Аналізуючи списки ми можемо зазначити, що цінності: «Здоров'я», «Впевненість в собі», «Життєва мудрість», «Дружба», «Матеріально забезпечене життя» і «Активне діяльне життя» є для підлітків пріоритетними і вони визначили їх, як найбільш значущі.

Однак, це може свідчити, що підлітку бракує саме цих цінностей. Підліткам властиве невдоволення собою, своєю зовнішністю, саме в цьому віці відбувається перехід від дитинства до дорослості.

Такі цінності, як «Продуктивне життя», «Любов», «Творчість», «Суспільне визнання», «Цікава робота» і «Щастя інших», виявилися «відкинутими», це можна пояснити тим що, знання про ці цінності, на даний момент, сформовані меншою мірою, див. табл. 2.1.

Цінність «Щастя інших», виявилася на останньому місці, це свідчить про те, що цю цінність підлітки усвідомлюють, але не приймають її.

Цінності «Воля», «Пізнання», «Краса природи і мистецтва», «Щасливе сімейне життя», «Розвиток та Розваги», увійшли в групу у середині ієрархії. Це можна пояснити тим, що ці цінності самі по собі, не є для підлітків цінностями, а виступають як засоби досягнення певного соціального статусу, див. табл. 2.1.

При аналізі списку цінностей ми можемо зазначити, що цінності – «Здоров'я» і «Дружба» та інші, ті, яким підлітки віддають перевагу, можна умовно поділити на дві групи.

У першій групі – цінності, що дозволяють досягти суспільного визнання і соціального статусу – «Відповідальність», «Раціоналізм», «Вихованість», і друга група – цінності, що мають комунікативну спрямованість – «Сміливість у відстоюванні власної думки», «Освіченість», «Акуратність».

Такі цінності, як «Чуйність», «Високі запити» і «Непримиренність», виявилися у кінці списку інструментальних цінностей, це підтверджує припущення про те, що розуміння цих цінностей, у підлітків ще не сформувалось. «Чесність» і «Старанність», опинилися не значущими цінностями, див. табл. 2.1.

Аналізуючи результати дослідження і ієрархію цінностей, слід звернути увагу на те що їх можна групувати у змістовні блоки, ми можемо виділити блоки «конкретних» і «абстрактних» цінностей, а також цінності особистого життя і професійної самореалізації тощо.

Інструментальні цінності, також можуть групуватися в різні блоки: цінності спілкування, цінності справи, індивідуалістичні чи конформістські, цінності самоствердження, тощо.

Показники які відображують за самореалізацію суб'єкта:

Особистісні – 88,0

(«Здоров'я», «Впевненість в собі», «Життєва мудрість» та ін.)

Професійні – 106,3

(«Матеріально забезпечене життя», «Пізнання», «Раціоналізм» та ін.)

Суспільні – 108,3

(Наявність хороших і вірних друзів, Активне діяльне життя, Воля та ін.)

Дані які корелюють із вектором спрямованості:

Справи – 91,5

(Матеріально забезпечене життя, Воля, Відповідальність, Раціоналізм та ін.)

Самоствердження – 95,9

(«Здоров'я», «Впевненість в собі», «Життєва мудрість», «Освіченість» та ін.)

Спілкування – 106,2

(«Наявність хороших, вірних друзів», «Активне діяльне життя» та ін.)

Показники які відображують спрямованість в системі міжособистісних відносин:

Конформістські – 97,4

(«Впевненість в собі», «Наявність хороших і вірних друзів» та ін.)

Індивідуалістичні – 98,3

(«Здоров'я», «Активне діяльне життя», «Воля», «Відповідальність» та ін.)

Альтруїстичні – 106,9

(«Життєва мудрість», «Пізнання», «Краса природи і мистецтва» та ін.).

Результати дослідження показали показники сформованості ціннісних орієнтацій підлітків – ставлення до себе, як до особистості, ставлення до оточуючих людей, ставлення до навколишнього світу, див. табл. 2.1.

У нашому дослідженні ми згрупували термінальні цінності у блок – цінності особистого життя. Підлітки здійснили таке ранжування: «Наявність вірних друзів» – 7,9; «Воля» – 8,3; «Щасливе сімейне життя» – 9,0; «Розваги» – 9,5; «Любов» – 9,7; результати представлено на рисунку 2.1.

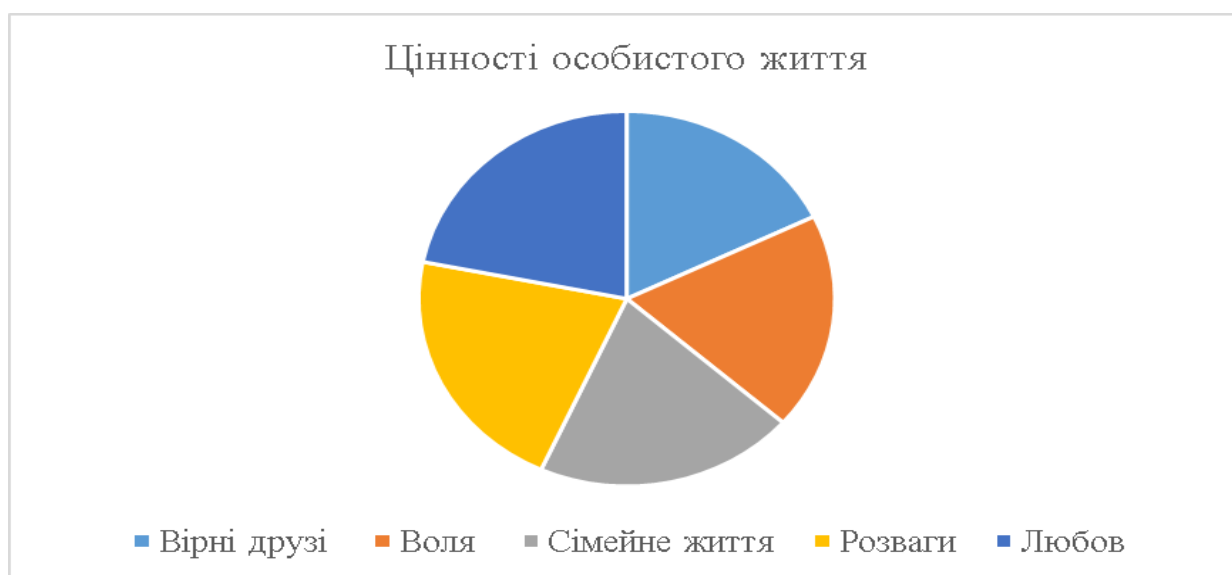

Рис. 2.1. Цінності особистого життя.

Також у нашому дослідженні ми згрупували термінальні цінності у блок, цінностей професійної самореалізації. Підлітки здійснили таке ранжування: «Матеріально забезпечене життя» – 7,9; «Активне діяльне життя» – 8,0;

«Розвиток» – 9,1; «Продуктивне життя» – 9,6; «Творчість» – 10,0; «Суспільне визнання» – 10,3; «Цікава робота» – 10,5; результати представлено на рисунку 2.2.

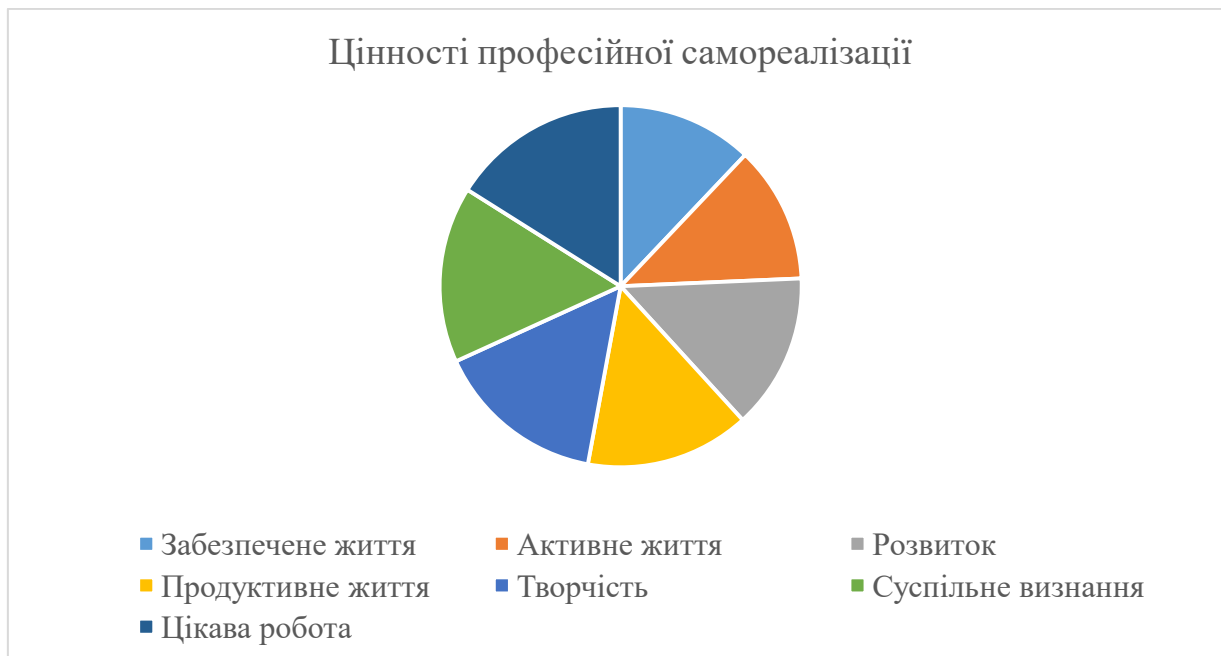

Рис. 2.2. Цінності професійної самореалізації.

Аналіз результатів дослідження ціннісних орієнтацій підлітків, за методикою М. Рокича, дає підстави для оцінки життєвих ідеалів, встановлення ієрархії життєвих цілей, цінностей – засобів і уявлень про норми поведінки в суспільстві.

Результати ранжування цінностей професійної самореалізації, дали можливість з'ясувати, що підлітки віддають перевагу: «Матеріальному забезпеченню життя» і «Активному діяльному життю».

За результатами вибору підлітками значущих для них цінностей ми можемо встановити домінуючу групу в системі цінностей підлітків – це цінності самоствердження.

Аналіз даних отриманих нами у результаті проведеного дослідження дозволяє нам зробити висновок, що в системі ціннісних орієнтацій більшості підлітків, які прийняли участь у нашому дослідженні, переважають традиційні

цінності, це дає підстави стверджувати, що провідним механізмом формування цінностей у цьому віці є соціалізація.

Отримані результати проведеного дослідження свідчать про необхідність цілеспрямованої виховної роботи, щодо формування і розвитку ціннісної спрямованості підлітків.

Також під час дослідження нами була використана *методика «Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца*. Головна особливість цієї методики у тому, що поняття цінності в ній диференціюється. Тобто цінність не розглядається як щось монолітне.

Тест ціннісних орієнтацій складається з 2х частин.

Перша частина – для вивчення цінностей, що впливають на особистість.

Друга частина – є профілем особистості.

Чим більша є значущою цінність, тим більше балів вона отримала.

Аналізуючи данні першої частини тесту ми отримали такі показники значущості ціннісних орієнтацій підлітків.

Серед значущих для підлітків нормативних цінностей зі Списку 1 більшість є сумісними: «Безпека сім'ї» – 9,1; «Мир у всьому світі» – 8,6; «Свобода» – 8,6; «Право на усамітнення» – 8,5; «Внутрішня гармонія» – 8,5; «Мудрість» – 8,4; «Національна безпека» – 8,3.

Найменш значущі нормативні цінності зі списку 1 виявилися:

«Мінливе життя» – 6,2; «Соціальна сила» – 6,2; «Почуття приналежності» – 6,6; «Авторитет» – 6,6; «Соціальний порядок» – 6,7; «Багатство» – 6,8; «Соціальне визнання» – 6,9.

Найбільш значущі цінності Список 2 – «Самостійний» – 8,7; «Цілеспрямований» – 8,5; «Розумний» – 8,5; «Вірний» – 8,2; «Здатний» – 8,0; «Відповідальний» – 8,0; «Здоровий» – 7,9.

Найменш значущі нормативні цінності зі Списку 2 – «Приймаючий життя» – 4,5; «Благочестивий» – 4,6; «Слухняний» – 5,9; «Скромний» – 6,1; «Потурає своїм бажанням» – 6,3.

Аналізуючи профіль особистості серед значущих для підлітків описів людей такі: «Для нього важливо самому вирішувати, що робити» – 8,1; «Для нього дуже важлива безпека його країни» – 7,7; «Він завжди прагне до новизни» – 7,3; «Для нього важливо отримувати задоволення від життя» – 7,3; «Він по-справжньому хоче насолоджуватися життям» – 7,3; «Йому подобається бути допитливим і намагатися зрозуміти різні речі» – 7,3; «Він турбується про збереження громадського порядку» – 7,3; «Він вірить, що люди не повинні змінювати природу» – 7,3.

Найменш значущі описи людей: «Він вірить, що люди повинні робити те, що їм кажуть» – 4,2; «Бути релігійним важливо для нього» – 4,4; «Для нього важливо бути скромним» – 4,7; «Він хоче, щоб люди робили те, що він говорить» – 4,9; «Він вірить, що люди повинні задовольнятися тим, що у них є» – 5,0.

Методика дає можливість отримати кількісне значення значущості кожного з 10-ти мотиваційних типів цінностей на 2-х рівнях: на рівні нормативних ідеалів і на рівні індивідуальних пріоритетів.

Таблиця 2.2. Обробка результатів методика Ш. Шварца типи цінностей.

Типи цінностей	Номера пунктів опитувальника			
	Обзор цінностей – списки 1 і 2 (бали)		Профіль особистості (бали)	
Конформність Conformity	5	7,3	8	5,6
Традиції Tradition	8	5,9	9	4,9
Доброта Benevolence	4	7,5	6	6,2
Універсалізм Universalism	3	7,8	4	6,7
Самостійність Self-Direction	1	8,0	1	7,2
Стимуляція Stimulation	6	6,8	4	6,7
Гедонізм Hedonism	7	6,2	3	6,8
Досягнення Achievement	3	7,8	5	6,3
Влада Power	6	6,8	7	5,7
Безпека Security	2	7,9	2	6,9

Другою частиною цієї методики у нашому дослідженні було визначення міри важливості різних мотиваційних блоків і відповідних їм мотиваційних цілей у підлітковому віці, результати представлено у таблиці 2.2.

Групи значущих цінностей, підлітки склали так: на 1-му місці, тобто найбільш значуща – «Самостійність думки та дії», на 2-му – «Безпека та стабільність суспільства, відносин та самого себе».

На 3-му місці – «Досягнення – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів» і «Універсалізм – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей та природи», а також у пріоритеті «Доброта – збереження та підвищення благополуччя близьких людей».

Далі «Конформність – стримування дій та спонукань, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням».

На останньому місці див. табл. 2.2.

Профіль особистості: на 1-му місці – «Самостійність думки та дії», далі «Безпека та стабільність суспільства, відносин та самого себе», на 3-му місці – «Гедонізм – насолода або чуттєве задоволення».

Також у пріоритеті «Універсалізм – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей та природи» і «Стимуляція – хвилювання і новизна», далі «Досягнення – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів», див. табл. 2.2.

Ш. Шварц розділив цінності на два види: абстрактні ідеали і конкретні практичні посібники. Такий поділ дозволяє оцінити, на які орієнтири налаштовані підлітки на абстрактному рівні, а на які – у практичній діяльності.

У нашому дослідженні ми використали анкету *«Домінуючі ціннісні орієнтації підлітків»*, вона надає нам можливість, визначити рівень ціннісних орієнтацій підлітків та отримати данні про ціннісно-орієнтаційну єдність суджень підлітків. Підлітки відповідали «*», тому чим більш значуща цінність тим більше вона отримала балів.

Аналізуючи списки тверджень ми можемо зазначити, що на 1-ше місце, підлітки поставили – головне в житті – «Весело проводив свій час», на 2-ге

місце – «Мати сім'ю», на 3-тє – «Робити добро». Майже у кінці списку підлітки поставили – «Щоб у тебе була кохана людина» і «Щоб ти створив у житті щось нове». На передостаннє місце – «Бути відповідальним».

Рис. 2.3. Думки про справедливість тверджень.

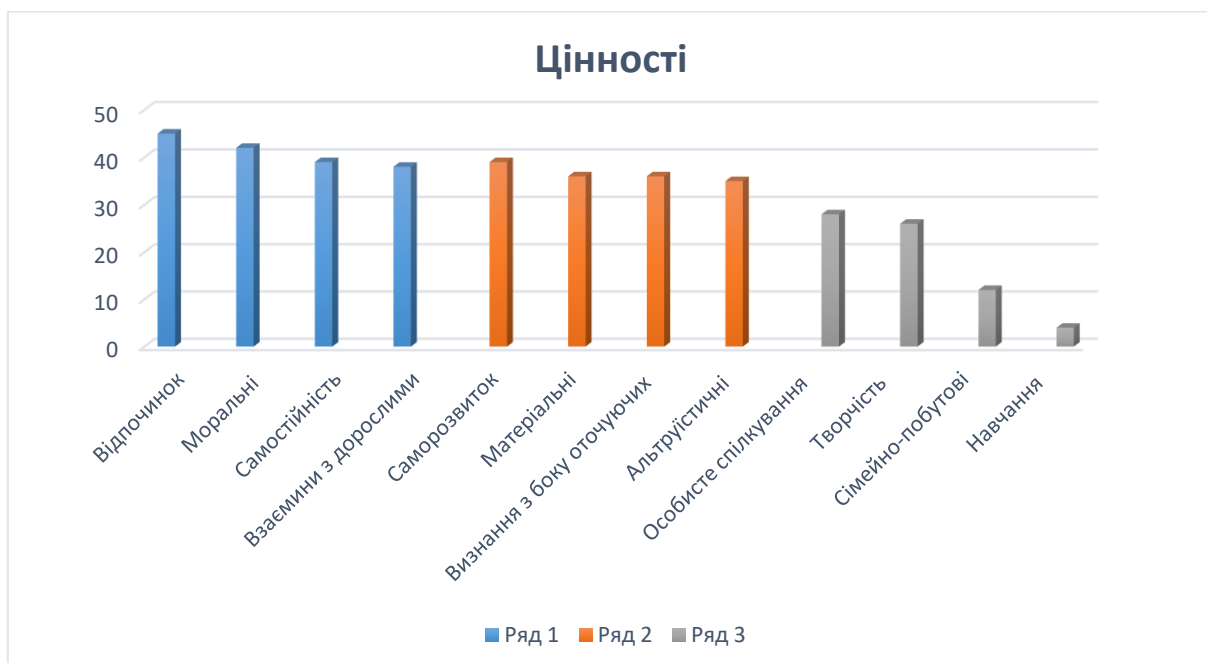

Рис. 2 4. Ієрархія цінностей.

На останнє – «Добре вчитися», відповіді відображено на рисунку 2.3.

Аналізуючи ієрархію цінностей яку ми побудували на основі отриманих анкетних даних ми можемо зазначити, що на 1-ше місце підлітки поставили – «Відпочинок», на друге – «Моральні цінності», на третє – «Самостійність», на четверте – «Взаємини з дорослими». Майже у кінці списку підлітки поставили – «Особисте спілкування» та «Творчість».

На передостаннє місце – «Сімейно-побутові відносини», і на останнє місце – «Навчання», відповіді підлітків відображено на рисунку 2.4.

На основі отриманих донних ми можемо зробити висновки що побудовані ієрархії цінностей відповідають особливостям підліткового віку.

У нашому дослідженні ми використали анкету – «Скільки голів, стільки умів», яка визначає рівень ціннісних орієнтацій підлітків і дає можливість отримати данні про ціннісно-орієнтаційну єдність суджень підлітків.

$C = (100 \cdot 30) / 30 = 100\%$ (найвищий рівень згуртованості).

$C = (100 \cdot 25) / 30 = 83,3\%$ (високий рівень згуртованості).

$C = (100 \cdot 22) / 30 = 73,3\%$ (середній рівень згуртованості).

Всі підлітки, які приймали участь у дослідженні на 100% згодні, що – «Бідність – не гріх», «Золото й у бруді блищить», «Правда у вогні не горить і у воді не тоне», це найвищий рівень згуртованості думок підлітків. Всі вирази, з якими підлітки згодні на 100%, представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3. Найвищий рівня згуртованості думок підлітків.

100% (Згоден)	
1.	Бідність – не гріх.
2.	Золото й у бруді блищить.
3.	Правда у вогні не горить і у воді не тоне
4.	Старий друг ліпший нових двох.
5.	З ким поведешся, від того і наберешся.
6.	Хто що знає, тим хліб заробляє.

Багато підлітків – 83,3%, високий рівень згуртованості думок, згодні, що – «Друзі пізнаються в біді» та «Ризик – благородна справа».

І не згодні, що «Говорити правду – втрачати дружбу» та «Моя хата скраю, нічого не знаю», відповіді представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. Високий рівень згуртованості думок підлітків

83,3% (Згоден)	
1.	Друзі пізнаються в біді.
2.	Ризик – благородна справа.
3.	З вовками жити – по-вовчому вити.
4.	Своя сорочка ближче до тіла.
5.	Всяк мастак своє діло знай.
6.	На чужому горі щастя не побудуєш.
7.	Закон – павутина, в котрій муха плутається, а джміль пролітає.
83,3% (Не згоден)	
1.	Говорити правду – втрачати дружбу.
2.	Моя хата скраю, нічого не знаю.
3.	Поганий мир ліпше доброї сварки.

Трохи менше – 73,3% підлітків згодні, що – «Дають – бери, а б'ють – тікай» та «Хоч роботи не роби, та й від неї не втікай». І не згодні, що «Гусак свині не товариш» та «Знайся кінь з конем, а віл з воллом», середній рівень згуртованості думок, відповіді представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. Середній рівень згуртованості думок підлітків

73,3% (Згоден)	
1.	Дають – бери, а б'ють – тікай.
2.	Хоч роботи не роби, та й від неї не втікай.
3.	Дружба дружбою, а служба службою.
4.	Не у свої сани не сідай.
5.	Не май сто карбованців, а май сто друзів.
73,3% (Не згоден)	
1.	Гусак свині не товариш.
2.	Знайся кінь з конем, а віл з воллом.
3.	Краще синиця в руці, ніж журавель у небі.
4.	Не в грошах щастя.

$C = (100 \cdot 21) / 30 = 70\%$ (динаміка згуртованості думок загалом на середньо рівні).

Аналізуючи результати дослідження ми можемо зробити висновки, що підлітки дотримуються традиційних цінностей.

В нашому дослідженні ми використали анкету – *«Заверши твердження – вчора, сьогодні, завтра»*. Аналізуючи відповіді підлітків, стосовно поведінки, ми з'ясувало що, раніше підлітки бешкетували, та не прислухались до порад батьків, порушували дисципліну у класі, поведінка була погана.

На тепер, на думку підлітків, поведінка стала краще але іноді бувають зауваження та погані вчинки, більшість підлітків вважають свою поведінку доброю або задовільною. У майбутньому переважна більшість підлітків планує поводитися чемно або так само як зараз.

На питання «Раніше я не вмів» – підлітки відповідали: читати, швидко бігати, проходити складні тури у грі, кататися на роликах, битися, малювати, зав'язувати шкурки, грати на гітарі, програмувати, готувати.

Відповідь на запитання «Тепер я вмію» – швидко читати, качатися, кататися на скутері, підтягуватися, їздити на скейті, добре битися, робити зачіску, готувати, програмувати, робити трюки на велосипеді.

На запитання «У майбутньому я планую навчитися» – водити авто, програмувати на різних языках, стріляти, заробляти гроші, плавати.

На питання про знання, підлітки описували шкільні уроки, богото підлітків вказували, що раніше не знали англійської мови, математики та інформатики, тепер вони знають значно більше але у майбутньому прагнуть вивчити більше та дізнатися щось нове і цікаве.

На питання про досягнення підлітки пишуть про успіхи у спорті, та у творчості і навчанні, у іграх та програмуванні, як у минулому так і у теперішній час.

У майбутньому багато підлітків планує отримати вищу освіту, хорошу роботу, високий дохід, забезпечене життя, свій бізнес тощо.

Аналізуючи відповіді підлітків, можна зазначити що вони прагнуть досягти більшого ніж є зараз, переважають цінності особистого зростання, досягнення успіху у різних сферах життя.

Висновки до розділу 2

Ми провели емпіричне дослідження стану розвитку ціннісних орієнтацій підлітків, в ході якого визначили ціннісні орієнтації підлітків та побудували ієрархію цінностей підлітків.

Аналіз результатів отриманих, за методикою М. Рокича, демонструє що термінальні та інструментальні цінності майже ідентично розподілилися за значущістю у більшості підлітків. Розподіл термінальних цінностей показав, що у всіх підлітків значущими є «Здоров'я» і «Впевненість у собі», «Дружба» і «Матеріально забезпечене життя» і «Активне діяльне життя». Серед інструментальних цінностей підлітки виділили: «Відповідальність», «Вихованість», «Сміливість відстоювати власні думки».

Аналізуючи системи цінностей ми з'ясували, що на першому місці цінності, що відображують самореалізацію – суспільні та професійні.

Дослідження за методикою Ш. Шварца, дало нам можливість виявити на які орієнтири налаштовані підлітки. Перша частина дала змогу з'ясувати цінності, що впливають на особистість підлітка, тобто його ідеали та переконання, а друга частина показала пріоритети у практичній діяльності підлітка, тобто те як він буде діяти у тих чи інших обставинах.

Результати по двом опитувальникам завдяки ключу, зведено в таблицю – 10-ти ціннісних типів, запропонованих Ш. Шварцем.

Отже, згідно з отриманими даними ми побудована ієрархію цінностей підлітків. По обох показниках – обзору цінностей і профілю особистості, підлітки визначили найбільш значущою, на першому місці – «Самостійність думки та дії», на другому – «Безпека та стабільність суспільства, відносин та самого себе». І найменш значущою, на останньому місці, підлітки визначили – «Традиції – повага та відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї». Результати відповідають особливостям підліткового віку, підліток почувається дорослим, засвоює різні соціальні ролі і лише починає пізнавати світ дорослих.

Анкетування «Домінуючі ціннісні орієнтації» надало нам можливість, визначити рівень ціннісних орієнтацій підлітків, ми з'ясувати значущі в їхньому житті твердження, якими виявились: «Весело проводив свій час», «Мати сім'ю», «Робити добро». Не значущим підлітки вважають – «Бути відповідальним» і «Добре вчитись».

Серед цінностей – значущими для них є – «Відпочинок»; «Моральні цінності»; «Самостійність». Не значущими є – «Сімейно-побутові відносини» і «Навчання». Результати відповідають особливостям підліткового віку.

Відповідно до результатів анкети – «Скільки голів – стільки умів» ми отримати данні про те що всі підлітки згодні – «Бідність – не гріх», «Золото й у бруді блищить», «Правда у вогні не горить і у воді не тоне» і «Старий друг ліпший нових двох», «З ким поведешся, від того і наберешся» і «Хто що знає, тим хліб заробляє».

Результат показав, що підлітки дотримуються традиційних цінностей. Загальна динаміка згуртованості думок середня і складає – 70%.

Узагальнення даних анкетування – «Заверши твердження – вчора, сьогодні, завтра», надало нам можливість з'ясувати думку підлітків з приводу: минулого, майбутнього та сьогодення, а також вмінь і навичок, зокрема вміння – швидко читати, підтягуватися, їздити на скейті, добре битися, робити зачіску, готувати, програмувати, тощо, та прагнення навчитися – водити авто, програмувати на різних языках, стріляти, заробляти гроші, плавати тощо.

Аналіз даних анкетування показав, що підлітки прагнуть особистого зростання та вдосконалення.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Форми та методи позакласної діяльності

Навчання та виховання – єдиний процес, позаурочна робота доповнює його забезпечуючи гармонійний розвиток учнів. Позакласна робота – одне з основних та невід’ємних елементів системи освіти – навчання і виховання підростаючого покоління, у ній переважає самостійна робота учнів, характер якої визначається, переважно, їх інтересами і схильностями.

Зміст позанавчальних занять доповнює та поглиблює знання та вміння учнів, які отримують у процесі навчання та шляхом самоосвіти. Важлива роль у вихованні учнів, розвиток творчих здібностей належить спеціально організованій виховній роботі, яка проводиться у позанавчальний час – таку роботу називають позакласною.

Позакласна робота – різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час, вона має і свою специфіку:

Добровільний характер участі в ній. Сприяє тому, що учні можуть обирати профіль занять за інтересами.

Педагоги, повинні ретельно продумати зміст занять, використовуючи нові форми і методи, які б посилювали інтерес учнів.

Розвиток ініціативи і самодіяльності учнів.

У позакласній діяльності слід враховувати бажання учнів, їх пропозиції, щоб кожен з них виконував цікаву для себе роботу. Розвиток винахідливості, дитячої технічної, юнацької та художньої творчості. Під час занять перед учнями слід ставити завдання пошукового характеру: створення нових приладів, удосконалення наявних; приділення особливої уваги творчому підходу тощо.

Форма виховної роботи – це варіант організації конкретного виховного процесу, в якому поєднуються мета, завдання, принципи, закономірності, методи і прийоми виховання. Зміст виховання і форма нерозривно взаємозв'язані - зміна змісту спричиняє за собою зміну форми і навпаки. Зміст формується, форма наповнюється змістом.

Зміст виховання – це те, що впливає із багатства суспільно-історичного досвіду, цінностей культури і використовується для потреб виховного процесу, тобто це система цінностей світової і національної культури, яку вихованці повинні засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до поставленої мети і завдань виховання.

Виховний захід – це форма організації діяльності колективу і групи, це організована педагогом сукупність дій, спрямованих на досягнення певного виховного ефекту та розв'язання виховних завдань.

Особливість виховного заходу полягає в тому, що цей ефект хоч і не миттєвий, проте призводить до деяких психологічних змін у спрямованості особистості вихованця, в його основних життєвих орієнтаціях, сприяє розширенню знань, збагаченню вмінь і навичок та сприяє змінам у системі міжособистісних стосунків у колективі тощо.

Виховним захід стає лише за умови, коли його метою є самі діти, розвиток їх психологічних рис та соціально цінних якостей.

Види виховних заходів: бесіда; дискусія; диспут; дебати; читацькі та наукові конференції (обговорення книг); обговорення відеороликів, кінофільмів.

Педагогічна практика виробила різноманітні форми позакласної виховної роботи. Поняття «форма» означає – «спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища». Форми виховної роботи – варіанти організації виховного процесу, композиційна побудова виховного заходу, це ці умови, в яких реалізується її зміст.

Форм позакласної роботи величезна кількість. Це розмаїття створює труднощі у їх класифікації, тому єдиної класифікації немає.

Запропоновані класифікації:

- а) за об'єктом впливу (індивідуальні, масові, групові);
- б) за напрямками виховання (естетичні, фізичні, моральні, розумові, трудові, екологічні, економічні).

Форми організації виховання поділяють на масові, групові (гурткові), індивідуальні.

Масові форми роботи: читацька конференція; тематичні вечори, вечори запитань і відповідей; ранки-зустрічі; літературні вікторини; зустрічі з відомими людьми.

Групові форми роботи: політичні інформації – поділяють на оглядові й тематичні; година класного керівника; різноманітні форми та методи роботи з періодичною пресою передбачають колективне читання й обговорення; випуск стінної газети; художні фільми мають важливе значення у виховній роботі.

Методика індивідуального виховного впливу залежить від індивідуальних особливостей учня і його психологічного стану, темпераменту. У кожному конкретному випадку слід створити педагогічну ситуацію, яка б сприяла формуванню позитивних якостей чи усуненню негативних.

В індивідуальній роботі використовують позакласне читання, колекціонування, гру на музичних інструментах, вишивання, малювання тощо. Індивідуальні форми роботи нерідко пов'язують з груповими.

Позакласна діяльність, дає можливість для розширення знань, для розвитку творчої активності, розвитку самостійності учнів, їх талантів та здібностей, розширенню кругозору, для морального і естетичного виховання.

Позакласна діяльність допомагає сформувати учнівський колектив і дає можливість виховувати почуття відповідальності.

Сьогодні наука звертає свій погляд на кожну дитину, на розвиток її найкращих рис і талантів, оскільки кожна особистість є носієм ціннісної системи.

«Особисті цінності не повинні бути замкненими у внутрішньому світі людини, а бути тими засобами, за допомогою яких цей світ стає відкритим для іншої людини і до того, що її оточує» – стверджує І.Д. Бех.

Учений обґрунтував психолого-педагогічні умови, які є основою реалізації особистісно орієнтованого виховання шляхом створення новітніх виховних технологій [8, с. 12].

У системі виховної роботи багато традиційних форм: бесіда, зустрічі, екскурсія, прогулянка, обговорення книг, читацькі конференції, турнір, виставка, конкурс, спартакіада.

Позакласна діяльність – одна з форм організації вільного часу школярів. Вона надає широкі можливості для всебічного розвитку учнів і підготовки їх до життя. Позакласна діяльність – це діяльність, результат якої відстрочений у часі. Відсутність чіткої регламентації.

Педагог має свободу вибору змісту, форм, засобів, методів позакласної виховної роботи, що, з одного боку, дає можливість діяти відповідно до власних поглядів та переконань, з іншого, зростає особиста відповідальність педагога.

Відсутність регламентованого контролю результатів позакласної діяльності. Він не може існувати через відстрочення результатів. Результати виховної роботи визначаються емпірично через спостереження за учнями у різних ситуаціях.

Оцінити результати позакласної виховної діяльності можна за допомогою психологічних тестів, анкет, тощо. Оцінюються зазвичай загальні результати, рівень розвитку індивідуальних якостей, ефективність конкретної форми визначити дуже складно. Ця особливість дає педагогу переваги: неформальність спілкування та відсутність в учнів напруги, пов'язаної з оцінкою результатів.

Позакласна виховна робота проводиться на перервах, після уроків, у святкові, вихідні, на канікулах.

3.2. Методичні рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності

Результати дослідження розширюють уявлення про необхідність і можливість розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності, можуть бути корисні для подальшої роботи над цією проблемою.

Розроблений методичний матеріал на тему: «Розвиток ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності», базується на темах посібника – Міністерства освіти і науки України – «Ціннісні орієнтири сучасної української школи» і включає рекомендації щодо складання річного плану позакласної виховної роботи у закладах середньої освіти та друковані матеріали для проведення позакласних заходів, основою яких є результати проведеного нами дослідження.

Методичні рекомендації можуть бути використані практичними психологами, класними керівниками, педагогами-організаторами, вчителями предметниками, керівниками гуртків, батьками тощо.

Розвиток ціннісних орієнтацій особистості залежить від багатьох чинників – традиції, соціального середовища, культури, особливостей особистісного розвитку тощо.

На кожному етапі розвитку особистості домінують ті чи інші цінності.

Виділяють цінності об'єктивні, такі як – предмети, природні явища та ін., та суб'єктивні: ідеали, оцінки, суспільні, особистісні, внутрішні, зовнішні.

Нині розвиток ціннісних орієнтацій підлітків здійснюється під впливом різних соціальних чинників.

Навчальні заклади не можуть кардинально вплинути на ситуацію в соціальній сфері, але роблять свій значний внесок у ході освіти та виховання.

Виховна робота проводиться, як під час навчального процесу так і у позакласній діяльності, цілеспрямовано розвиваючи компоненти ціннісних орієнтацій згідно з соціальними нормами та матеріалами міністерства освіти

України. Це дає можливість досягти позитивних результатів у розвитку ціннісних орієнтацій підлітків.

Для розвитку ціннісних орієнтацій підлітка слід враховувати різні аспекти. Зміст ціннісних орієнтацій підлітків та їх структуру, яка включає кілька компонентів, усвідомлення цінності та її соціальної значимості, мотивацію для отримання знань і прагнення використовувати ці знання у майбутньому, прагнення до опановування вмінь та навичок, які можна буде реалізувати в майбутньому, готовністю до самонавчання, розвиток пізнавальних якостей.

Цінності є фундаментом освіти та умовою формування особистості та суспільства, «Виховуй у собі Людину – ось що найголовніше, інженером можна стати за п'ять років, учитись на людину треба все життя.» (В.О. Сухомлинський).

Цінність не можливо засвоїти як звичайну навчальну дисципліну, вона може міцно закріпитись у людській свідомості лише через численні настанови та яскраві особисті приклади.

Цінності розвиваються щогодинно і щоденно, людина, перш за все, довіряє тому, що бачить, а не тому, що чує [47 с. 2].

Розвиток цінностей особистості – не припиняється з закінченням начального закладу та отриманням атестату чи диплому, цей процес неперервний, він залежить від різних чинників: від інтелектуального і духовного розвитку, від вольових якостей та від бажання пізнавати щось нове.

Для втілення ідеї розвитку ціннісних орієнтацій потрібне обов'язкове включення усіх учасників навчального процесу – викладачів, адміністрації закладів освіти, учнів, а також їх батьків. Без прагнення до самовдосконалення та критичної оцінки власних дій, навряд вдасться досягти успіху.

Проте існує ще одна вагома перешкода на цьому шляху – в суспільстві зазвичай відсутній чітко визначений перелік цінностей, а також спільне їх розуміння, що спричиняє численні випадки маніпуляції. Неправильне тлумачення цінності може завдати навіть більшої шкоди, ніж її відсутність.

Таким чином, необхідно розуміти що потрібно розвивати певну цінність передусім у собі, потім вже в інших людях, а зрештою – в дітях – це тривала і важка робота.

Рекомендації щодо плану виховної роботи та позакласної діяльності. План виховної роботи та позакласної діяльності на поточний навчальний рік має включати такі пункти:

Нормативно-правова база проведення виховної роботи і позакласної діяльності в закладах освіти.

-Забезпечення дотримання рекомендацій МОН України щодо організації виховного процесу в закладах освіти на поточний навчальний рік.

-Забезпечити ознайомлення педагогічного складу з документами щодо організації виховного процесу на поточний навчальний рік.

-Забезпечити ознайомлення педагогічного колективу з ціннісними орієнтаціями сучасної української школи такими як: Гідність, Рівність, Справедливість, Толерантність та культурне розмаїття та ін.

Одне з завдань виховної роботи і позакласної діяльності в закладах освіти, формування компетентностей, необхідних для успішної самореалізації у суспільстві, ґрунтуючись на ціннісних орієнтаціях:

-Визначення талантів кожної особистості та уникнення дискримінації;

-Розвиток щирої, вільної особистості, через розвиток та підтримку ініціативності та самостійності;

-Розвиток критичного мислення і впевненості в собі та в своїх силах;

-Формування спрямованості на здоровий спосіб життя;

-Створення сприятливих умов для гармонійного фізичного та психологічного розвитку учнів;

-Створення довірливої атмосфери в освітньому середовищі як запорука безпеки та добробуту;

-Заклад освіти має бути місцем, де запобігають будь-яким проявам булінгу і домашнього насильства, завжди надають потрібну допомогу;

- Розвиток і формування принципів доброчесності, дотримання та повага до авторського права;
- Виховання чесності та відваги, милосердя і доброти, справедливості, поваги до прав і свобод людини;
- Виховання любові до рідного краю, української культури, дбайливе ставлення до довкілля;
- Формування активної громадської позиції, відповідального ставлення до української держави, історії українського народу, державної мови.
- Виховання завдяки особистому прикладу з боку дорослих: педагоги повинні дотримуватися власних цінностей, щоб допомогти дітям зрозуміти, як ці цінності впливають на людину.
- Розвиток вміння вести конструктивний діалог, важливо створювати відкрите середовище для спілкування, підтримувати учнів на урочних та позаурочних заходах, проводити бесіди під час яких, учні зможуть висловлювати свої погляди та твердження, слухати точки зору інших і аргументувати свої думки.
- Пізнання через дію: допоможе учням розвинути цінності через практичні дії, спільні волонтерські заходи, участь у благодійних акціях або робота над проектами з соціальним значенням можуть допомогти їм побачити цінність допомоги та співпраці.
- Використання прикладів – історії успіху, випадки з життя, книги та фільми– усе це може слугувати прикладом для вивчення цінностей та їхнього впливу на життя людей.
- Підтримка в прийнятті рішень, навчайте учнів аналізувати свої власні рішення з точки зору цінностей, допоможіть їм усвідомити можливі наслідки своїх дій і як ці наслідки відповідають їх цінностям.

Підвищення ефективності виховання та розвитку цінностей у підлітків в позакласні діяльності певною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його реалізації. Підлітковий вік супроводжується зменшенням ролі дорослих у житті дитини і формуванням самостійності.

У позакласні діяльності, в виховні роботі з підлітками, ми рекомендуємо використовувати: лекції, дискусії, міні-лекції (додаток Е), міні-дискусії, брейн-ринг (додаток Є), дискусії у форматі – ток-шоу, панельні дискусії тощо.

Ми вважаємо що доцільно запропонувати підліткам міні лекцію, а після неї залучити дітей до дискусії, під час якої вони зможуть висловити свою думку щодо заданої теми та викладеного матеріалу.

Міні-лекції передбачають викладення матеріалу за короткий проміжок часу й характеризуються значною ємністю. Зазвичай міні-лекції тривають не більше 10-15 хвилин і використовуються для того, щоб стисло донести інформацію до слухачів.

Дискусії передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди та переконання, виробляють вміння формулювати думки й висловлювати їх. Мета дискусії – надання можливості кожному з учасників висловити свою точку зору та поділитися своїми думками і міркуваннями, що до цінностей та ціннісних орієнтацій. Підлітки вже мають певний досвід виступів на уроках підчас доповідей та використання таких методів як «Вільний мікрофон», «Вільна трибуна», які дали можливість виступити перед однокласниками. Виступ у «Відкритому мікрофоні» будується таким чином: «Що я хотів (ла) би сказати...», «Хочу привернути Вашу увагу...», «Давайте шукати рішення...», «Прошу слова». Щоб працювати у режимі відкритого мікрофону, потрібно пояснити учням, що усі виступи будуються за схемою: «Теза – аргумент».

Міні-дискусії, використовується з метою актуалізації етичних знань про життєві цінності, пошук сенсу життя, осмислення своїх вчинків і життєвого досвіду, уміння визначати важливі і другорядні цілі та ін.

У міні-дискусії підлітки вчаться висловлювати власні судження і чітко формулювати думку, дотримуватися певної логіки, бути послідовним, підкріплювати власні думки аргументами, дотримуватися мовленнєвої культури, не перебивати, не підвищувати голос, говорити чітко і спокійно, закінчувати думку узагальненням, висновками.

Ще одна форма роботи з підлітками – Брейн-ринг, робота у командах. На початку викладач звертає увагу на тему і постановку проблеми та її значення, далі знайомить всіх учасників з правилами. дискусії. Дискусія проходить за правилами, кожне питання розглядається з полярних позицій, що посилює дискусію і робить її цікавою для всіх учасників. На обговорення кожного запитання надається 2 хвилини, в обговоренні бере участь вся команда, відповідає капітан або той кому він надає слово. Проводиться конкурс капітанів, а також бліц, в ньому потрібно відповісти на кілька питань, обговорення 30 секунд.

Також можна використати метод «Панельної дискусії», він дає можливість створити неформальну атмосферу. Панельна дискусія – це обговорення питання безпосередньо перед аудиторією за участі експертів. Висловлення думки різними експертами дає можливість одержати інформацію одразу від різних спікерів, що є перевагою перед одним виступаючим. Обговорення веде модератор (викладач), який направляє дискусію, іноді задає питання аудиторії, за потреби, працює заради того щоб дискусія була інформативною і цікавою. Обговорення дискусійного питання малою групою 4-6 учнів, із заздалегіть обраним головуєчим має складатися з двох частин: обговорення всіма учасниками групи та позиція групи у вигляді виступів.

Цей дискусійний метод дає змогу почути різні думки про певну проблему. Але при цьому є вкрай важливим щоб основні спікери дискусії добре підготувалися і були компетентними. А також потрібен контроль активності, щоб занадто активні учні не перехопили ініціативу. Потрібно суворо дотримуватись регламенту– тривалість однієї доповіді 3-5 хвилин, далі аудиторія ставить запитання– 15-20 хвилин. Така форма дискусії дозволяє обмінятися думками, посперечатись, знайти спільну мову, виробити кінцеву ідею, що містить внесок та думки всіх, хто брав участь у дискусії.

Алгоритм проведення позакласного заходу:

1. Під час планування організації проведення позакласного заходу обов'язково потрібно постановка мету.

2.Перед початком необхідно визначити очікувані результати. Це допоможе віднайти формат заходу, визначити місце проведення і тривалість, форму подачі матеріалу і сформулювати завдання, щоб вони сприяли досягненню мети.

3.Для реалізації позакласній діяльності необхідний оптимістичний підхід, опора на краще у кожній дитині.

4.Педагог, який проводить позакласний захід повинен мати високі особисті якості та добре володіти матеріалом, який він пропонує дітям, або запросити спеціаліста з певної галузі. У позакласній діяльності значну роль відіграє взаємодія педагога з учнями, встановлення якої, неможливе без певних особистісних якостей педагога.

5.При організації позакласної діяльності педагог має бути у постійному творчому пошуку, підбираючи і створюючи нові форми заходів, що відповідають запитам сьогодення.

Для того, щоб ці вимоги до організації виховних заходів могли бути реалізовані в практичній діяльності, пропонуємо певну послідовність організації позакласної роботи, вона може використовуватись як при індивідуальній, так і при груповій роботі.

1.Постановка виховних завдань. Даний етап спрямовано на вивчення особливостей цільової аудиторії, для підвищення ефективності виховного впливу та визначення найбільш актуальних запитів. Цей етап дуже важливий для коригування виховних завдань, змісту, форм та планування подальшої позакласної діяльності.

2.Мониторинг інформації про вже попередні заходи позакласної діяльності, аби зрозуміти який матеріал буде доречнішим и потім планувати свою роботу.

3.Практична реалізація позакласних заходів ускладнюється тим що повинна здійснюватися в позаурочний час аби не відволікати учнів від навчального процесу.

Методика проведення міні-лекцій.

Мета проведення міні-лекції – подання навчальної інформації. Завдання міні-лекції – знайомство з аудиторією, налагодження взаєморозуміння між викладачем і слухачами, визначення напрямків роботи.

Викладач повинен виділити й розкрити основні питання теми, мотивувати слухачів на засвоєння матеріалу. Використовуючи всі переваги усного викладання – приклади з творів публіцистики, економічні данні тощо, зробити акценти на основних положеннях, наголосити на основних питаннях. Викладач має поради слухачам, як правильно користуватися положеннями чи нормативними актами, де можна знайти додаткову інформацію, на що саме необхідно звернути увагу, які питання потрібно проаналізувати, що слід вивчити в процесі самостійної роботи.

Підготовка міні-лекції:

-Потрібно підібрати та опрацюйте теоретичний, фактичний та ілюстративний матеріал виходячи із теми та завдання міні-лекції, враховуючи вікові особливості слухачів та їхню готовність до сприйняття даного навчального матеріалу.

-Далі потрібно детально опрацювати план викладання матеріалу і структуру міні-лекції та її час. Виділити головне в змісті міні-лекції, те що має бути засвоєно слухачами, підготувати методичні засоби для забезпечення цього.

Висновки до розділу 3

Позакласна діяльність – це діяльність учнів або класу у вільний від занять час, вона здійснюється спільно з педагогом, викладачем, вихователем, класним керівником, куратором тощо. До позакласної діяльності долучаються: батьки, викладачі навчального закладу, цікаві люди з інших установ. Позакласна діяльність є складовою виховної роботи і тому завжди узгоджена з життєдіяльністю всієї школи.

До позакласної діяльності входять: індивідуальна та колективна діяльність учнів за їх особистими інтересами, здібностями, схильностями, пізнавальна діяльність з освоєння соціального та культурного простору; суспільно корисна діяльність, що прямо чи опосередковано сприяє успішності навчальної діяльності.

Позакласна діяльність – добровільна і не обов’язкова і являється ефективний засіб згуртування учнів в колектив, створення зручних умов для спілкування, розвитку соціальних якостей, сприяє опануванню комунікативних навичок, набуті вміння та досвіду керувати і підпорядковуватися, опанувати вміння надати і отримати допомогу тощо.

Розвиток ціннісних орієнтації у виховному процесі ускладнюються тим, що він займає чимало часу і триває довго. Також виховний процес майже безперервний і дуже відповідальний, він не обмежується тільки закладом освіти, а охоплює різні сторони і аспекти життя особистості.

Позакласна діяльність є дієвим інструментом всебічного розвитку учнів. Вона сприяє узагальненню і закріплення знань і умінь одержаних учнями під час навчального процесу, а також їх поглиблення і застосування на практиці. Ще один аспект позакласної діяльності – це розвиток суспільно-корисної активності учнів, а також виховання моральних якостей особистості.

У позакласні діяльності, для розвитку ціннісних орієнтацій підлітків ми рекомендуємо використовувати різні формати заходів: наприклад для підлітків – запровадити цикл міні-лекцій або провести турнір з брейн-рингу, а для викладачів та батьків – провести дискусію у форматі – ток-шоу або панельну дискусію один раз у семестр, все залежить від запитів учасників освітнього процесу і можливостей закладу освіти, тому що воєнний стан значно ускладнює виховний процес.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній (магістерській) роботі розглянуто рішення актуальної науково-практичної проблеми, яка полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні шляхів розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності.

Отримані в процесі дослідження результати свідчать про досягнення певної мети, вирішення поставлених завдань і дозволяють зробити наступні висновки:

Основним завданням виховної роботи, в сучасній освіті, а саме одною з головних функцій позакласної діяльності є розвиток ціннісних орієнтацій підлітків. В підлітковому віці відбувається перегляд цінностей та розвивається структура ціннісних орієнтацій особистості, від того, якими є цінності і ціннісні орієнтації сучасних підлітків залежать, в якому напрямку буде спрямовано їх особистий розвиток, а також як буде розвиватись наше суспільство у майбутньому. Складна соціальна ситуація сьогодення, значною мірою впливає на розвиток цінностей і формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків, змінює їх пріоритети.

Відповідно до першого завдання нами було обґрунтовано поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації». Під індивідуальними цінностями ми розуміємо – усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості. Ціннісна система особистості це – складний регулятор людської життєдіяльності, котрий відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках. Цінності поділяють на оперативні та базові. Оперативні цінності – виявляються в реальній поведінці, а базові – це цінності високого ступеня узагальнення, які рідко стосуються конкретної поведінки.

Відповідно до другого завдання нашої роботи, нами було схарактеризовано особливості підліткового віку. Ми погоджуємось, що

найосновнішим у підлітковому віці є відхід від дошкільних форм життєдіяльності і приєднання до соціальних, культивованих суспільством, що орієнтовані на дорослу людину. Це зумовлює всебічну перебудову розвитку підклітка, виникнення і формування у нього психічних новоутворень. Процес перетворення визначає особливості особистості дітей підліткового віку.

Відповідно до третього завдання в нашій роботі було обґрунтовано поняття «позакласна діяльність». Ми згодні, що – позакласна діяльність – це складова частина освітнього процесу, одна з форм організації дозвілля учнів. Вона надає широкі можливості для всебічного розвитку учнів і підготовки їх до дорослого життя. Важливим для нашого дослідження є висновок про те, що виховна робота – це цілеспрямована діяльність, яка скерована на створення позитивно-виховного середовища та організації сумісної життєдіяльності дорослих і дітей, здійснюється педагогічним колективом або окремими педагогом з метою розвитку ціннісних орієнтацій, саморозвитку і самореалізації особистості учня. Її зміст, методика і технології визначаються системою виховної роботи, тієї або іншої освітньої установи, за певними напрямками.

Згідно з четвертим завданням нашої роботи нами досліджувався стан розвитку ціннісних орієнтацій підлітків і визначалась ієрархія цінностей та особливості ціннісних орієнтацій підлітків, дослідження проходило з використанням ряду методик та анкет, за допомогою яких було діагностовано домінуючі ціннісні орієнтації підлітків.

У результаті дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації особистості» М. Рокіча було з'ясовано, що термінальні та інструментальні цінності майже ідентично розподілилися за значущістю у більшості підлітків. Розподіл термінальних цінностей показав, що у всіх підлітків значущими є «Здоров'я» і «Впевненість у собі», «Дружба», «Матеріально забезпечене життя» і «Активне діяльне життя». Розподіл інструментальних цінностей показав, що підлітки виділили: «Відповідальність», «Вихованість», «Сміливість у відстоюванні власної думки».

Аналізуючи системи цінностей ми з'ясували, що на першому місці цінності, що відображують самореалізацію. Результат проведеного дослідження показав стан розвитку ціннісних орієнтацій підлітків.

Аналіз результатів за методикою «Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца показав, що – у групі значущих цінностей і профілі особистості підлітки визначили: на 1-му місці – «Самостійність думки та дії», на 2-му – «Безпеку та стабільність суспільства, відносин та самого себе», на останньому «Традиції – повага та відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї».

Важливе значення в рамках нашого дослідження мають результати анкетування, ми визначили рівень ціннісних орієнтацій підлітків. Серед Тверджень – значущими є – «Весело проводити свій час», «Мати сім'ю» «Робити добро», не значущими – «Бути відповідальним» і «Добре вчитись» серед Цінностей – значущими є – «Відпочинок»; «Моральні цінності»; «Самостійність», не значущими – «Сімейно-побутові відносини» і «Навчання». Отримані результати відповідають особливостям підліткового віку. Підлітки дотримуються традиційних цінностей. Загальна динаміка згуртованості думок середня і складає – 70%. Також анкетування надало нам можливість з'ясувати думку підлітків з приводу їх вмінь та навичок у сьогоденні та показало, що підлітки прагнуть особистого зростання та вдосконалення у майбутньому.

Відповідно до п'ятого завдання нами представлено методичні рекомендації, щодо розвитку ціннісних орієнтацій підлітків у позакласній діяльності. У ході дослідження ми дійшли висновку, що у закладах освіти, доцільно проводити діагностику ціннісних орієнтацій підлітків, з'ясовувати стан розвитку ціннісних орієнтацій, та на основі отриманих результатів планувати виховну роботу і позакласну діяльність, для розвитку понять про цінності, які ще не розвинуті але потребують цього. У позакласній діяльності з підлітками ми рекомендуємо використовувати: міні-лекції, міні-дискусії, дискусії, брейн-ринг, панельні дискусії тощо.

Отже, завдання дослідження виконано, мету дослідження досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Ю.А., Артемчук О.Г., Шишова О.М. Психодіагностика дітей та підлітків: навч. метод. пос. Київ, 2011. 108с.
2. Алексеева Ю.А. Становлення моральної самосвідомості підлітків у процесі психологічного консультування. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психолог. наук. Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2006. 20с.
3. Базильчук Л.С. Суть і специфіка позакласної роботи в сучасній школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 57. С. 289- 298.
4. Бакуліна Н. В. Формування метанавичок як ціннісно-смісловий орієнтир сучасної освіти. Україна і Світ. Ціннісно-сміслові орієнтири розвитку гуманітарно-педагогічної освіти. 2020. С.39-45.
5. Бертран Р. Історія західної філософії / пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. Харків: Фоліо. 2023. 864с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2-х кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ, Либідь. 2003. 280с.
7. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124-129.
8. Бех І.Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 12-17.
9. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук. метод. посіб. Київ, ІЗИН. 1998. 204с.
10. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав. 2012. С. 103-112.
11. Бех І.Д. Особистість у сьайві духовності: монографія. Київ-Чернівці: Букрек, 2021. 244с.

12. Бех І.Д., Радул В.В. Педагогічна культура і розвиток соціальної зрілості особисті вчителя. *Наукові записки*. Вип. 32. Ч.1. Серія «Педагогічні науки». Кіровоград, 2001. С. 19.
13. Бех І.Д., Чорна К.І., Журба К.О., Киричок В.А., Шкільна І.М., Коновець С.В. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 176с.
14. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29с.
15. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ, 2014. 48с.
16. Біологія 6-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017. 52с.
17. Бойко А.Е., Корнієнко А.В., Литовченко О.В. та ін. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: метод. посіб. Київ: ТОВ Артмедіа прінт, 2017. 272с.
18. Вербицький В.В., Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України. Стаття. С. 14. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/PPOD.pdf> (дата звернення 01.12.2023)
19. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид.2-е, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. 604с.
20. Власенко О.М. Проблема формування моральних цінностей особистості у майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах. *Вісник ЖДУ ім. І. Франка* № 22. 2005 р. С. 88-91.
21. Галян І.М. Психодіагностика. Київ: Академвидав. 2009. 464с.
22. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374с.

23. Горноста́й П. П. Титаренко Т. М. Психологія особистості. Словник-довідник. Київ, Рута. 2001. 320с.
24. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2019. 416с.
25. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 424с.
26. Дячук В.І. Формування життєвої компетентності старшокласників у позаурочній діяльності: дисертація. Миколаїв. 2019. Умань, 2019. 359с.
27. Ерік Г. Еріксон. Дитинство та суспільство. Вид.2-е, перероблене та доповнене. Перек. з англ. Спб. Ленато. АСТ. Фонд «Університетська книга». 1996. 592с.
28. Єрмакова С.С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти. Одеса. 2003. 21с.
29. Закон України Про повну загальну середню освіту. (До Закону внесено зміни. Див. Закон № 2157-ІХ від 22.03.2022 та Закон України № 2925-ІХ від 23.02.2023 року) URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/> (дата звернення 01.12.2023)
30. Заредінова Е.Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Теорія і методика: монографія. Київ: Видавничий Дім Слово, 2020. 372с.
31. Іваненко А.М. Ціннісні орієнтації у структурі особистості студентів. Збірник наукових праць. 2017. Вип.7. С. 82-87.
32. Казачінер О.С Бойчук Ю.Д. Методики комплексної оцінки розвитку підлітків. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 47. Львів, 2022. С. 100-104.
33. Кириченко Т.В. Діагностика ціннісних орієнтацій підлітків в умовах викликів сьогодення. *Теорія і практика сучасної психології*. Збірник наукових праць. Вип. 5. 2018. С.117-123.

- 34.Канішевська Л.В. Теорія і методика виховання. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.07 / Київ, 2011. 38с.
- 35.Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості: монографія. 2-ге видання, перероб. доповн. Івано-Франківськ. 2018. 720с.
- 36.Коструба Н.С. Ціннісні орієнтації як чинник медіарелігійності особистості. Емпіричний аналіз. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 39. С. 214-229.
- 37.Коулман Дж.С. «Підліткове суспільство: соціальне життя підлітка та його вплив на освіту». Нью-Йорк: Вільна преса Гленко, 1961. 368с.
- 38.Крімень Б.Г. Енциклопедія освіти. Друге видання, доповнене та перероблене. Київ, 2021. 1144с.
- 39.Левківська К.В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навчально-методичний посібник. Житомир: ЖДУ, 2017. 136с.
- 40.Легун О.М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Т. XII, Ч.4. Київ, 2010. С. 241-248.
- 41.Лист щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022-2023 Н.р. № 1/9105-22. Міністерство освіти і науки України. Київ, 10.08.2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20222023-n-r> (дата звернення 01.12.2023)
- 42.Максименко С. Д. Загальна психологія: підручник. Київ, Нова книга. 2001. 434с.
- 43.Медведок Н.М. Виховний процес в умовах воєнного стану: завдання і виклики. Всеосвіта 28.08.2023. 5с. URL: <https://vseosvita.ua/library/vykhovnyi-protses-v-umovakh-voiennoho-stanu-zavdannya-i-vyklyky-716056.html> (дата звернення 01.12.2023)

44. Медведок Н.М. Сучасний підхід до позакласної виховної роботи. Нові форми позакласної виховної роботи. Всеосвіта 16.01.2020. 8с. URL: <https://vseosvita.ua/library/sucasnij-pidhid-do-pozaklasnoi-vihovnoi-roboti-novi-formi-pozaklasnoi-vihovnoi-roboti-196791.html> (дата звернення 01.12.2023)
45. Максименко С.Д. Соловейко В.О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ, МАУП. 2000. 256с.
46. Методика Ціннісні орієнтації. Рокича М. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (дата звернення 01.12.2023)
47. Методичні рекомендації. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Міністерство освіти і науки України. 2019. 63с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferencija/2019/Prezentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення 01.12.2023)
48. Михальченко М.І. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах. Київ, 2013. 336с.
49. Нагорняк К.М. Уточнена теорія базових цінностей Ш. Шварца. Попередні результати адаптації методики PVQ-57 в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2017. Т. 196. С. 24-31.
50. Нагорняк К.М. Цінності самовираження у зв'язку з поведінкою людини. Результати пошукового дослідження. *Молодий науковець* Вип. 4 (63). 2017. С. 84-98.
51. Наказ № 1243 МОН України від 31.10. 2011 Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/ (дата звернення 01.12.2023)

52. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки.
URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf (дата звернення 01.12.2023)
53. Неприцька Т.І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни. Реалії України. *Політичне життя*. Вип. 3. 2022. С. 93-97.
54. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. МОН України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 01.12.2023)
55. Обухова Л.Ф. Дитяча психологія теорії, факти, проблеми М: Тривола. 1995. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/969/Obuhova.pdf (дата звернення 01.12.2023)
56. Осипчук О.П. (Поліщук О.П.) Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі. *Психологія: реальність і перспективи*: зб. наук. пр. Вип.7. Рівне, РДГУ. 2016. С. 159-164.
57. Осьодло В.І., Хміляр О.Ф. Соціальний інтелект як регулятор поведінки особистості офіцера. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2016. С.170-174.
58. Павелків Р.В. Цигипало О.П. Дитяча психологія, 2-ге видання, виправлене: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2015. 400 с.
59. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: монографія. Київ, Логос. 2015. С. 383. Бібліогр. С. 366-383.
60. Парламентські слухання. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. 02.11.2016. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/skl8/10session/par_sl/sl0211116.htm (дата звернення 01.12.2023)

61. Пархоменко О.М. Теоретичні основи організації позакласної виховної роботи та її значення у формуванні особистості молодшого школяра. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. конф. Вип.21(2). Київ, 2017. С. 135-146.
62. Патнем Р. Підйом. URL: <https://www.simonandschuster.com/books/The-Upswing/Robert-D-Putnam/9781982129149> (дата звернення 01.12.2023)
63. Петрочко Ж.В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України. Вип.21(2). Київ, 2017. С. 146-157.
64. Петрочко Ж.В. Національні цінності як базис національно-культурної ідентичності. *Національна ідентичність в мові і культурі*: збір. наук. праць. Київ: Талком, 2021. С. 281-284.
65. Піроженко Т.О. Ладивір С.О. Соловійова Л.І. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника: навч. Посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 56с.
66. Піроженко Т.О. Соловійова Л.І. Хартман О.Ю. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра. *Методичні рекомендації / за ред. Т.О.Піроженко*. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2017. 32с.
67. Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2017 року № 1908-VIII, Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» «Голос України» URL: <http://www.golos.com.ua/article/285590> (дата звернення 01.12.2023)
68. Романюк Л.В. Становлення цінностей в юнацькому віці шляхом особистісного самовизначення. *Наука і освіта*. Наук.-практ. журнал. Вип. 8-9. 2008. С. 274-279.
69. Роменець В.О. Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. для студ. вищ. закл. осв. Київ: Либідь, 1998. 992с.
70. Сіроштан А.О. Ціннісні орієнтації в підлітковому та юнацькому віці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та*

- патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. С. 333-335.*
71. Сучасні напрями розвитку суспільства: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. 205 с.
72. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.
73. Тілікіна Н.В. Навички XXI століття та умови їх формування і розвитку для молоді. 2020. URL: <https://dismp.gov.ua/navychky-khkhi-stolittia-ta-umovy-ikh-formuvannia-i-rozvytku-dlia-molodi/> (дата звернення 01.12.2023)
74. Указ Президента України Про Національну доктрину розвитку освіти від 17 квітня 2002 року N 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 01.12.2023)
75. Трофімов Ю.Л. Рибалка В.В. Гончарук П.А. Психологія: підручник для студ. вищ. закл. осв. / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь. 1999. 558с.
76. Холл Ст. Діти. Кохання, страх, моральні недоліки та помилки. *Нариси з дитячої психології. Дитяча психологія.* Харків, Ліброком 2020. 227с.
77. Чутова Н.П. Впливовість мас-медіа на формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді на прикладі Дніпропетровського регіону. автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. соц. наук / 22.00.04. спец. Спеціальні та галузеві соціології. Запоріжжя, 2010. 16с.
78. Шайгородський Ю.Ж. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія.* 2009. № 4(36). С. 65-73.
79. Щерба О.І. Структура потреб споживачів у контексті модерних концептуалізацій цінностей і ціннісних орієнтацій. *Теорія та історія соціології. Соціально-політичний журнал Перспективи.* Вип. 1. 2020. С. 83-95.

80. Яременко Л.В. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України*. Вип. 3 (54). 2014. С. 69-74.
81. Howe Paul. *Teen Spirit: How Adolescence Transformed the Adult World*. Cornell University Press. 2020p. P. 256 URL: <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501749827/teen-spirit/> (дата звернення 01.12.2023)
82. Judith Rich Harris. *The Nurture Assumption*. 1998. P. 448. URL: <https://emilkirkegaard.dk/en/wp-content/uploads/The-Nurture-Assumption-Why-Children-Turn-Out-the-Way-They-Do-Revised-and-Updated-Judith-Rich-Harris.pdf> (дата звернення 01.12.2023)
83. Kobzeva O.V. Assumptions of social space in adolescence and youth. *Psychology of personality: real and virtual context*. 2020. P. 84.
84. Piaget J. *Studies in reflecting abstraction*. Psychology press. Hove. UK. 2001.
85. Rokeach. M. *The nature of human values*. New York, Free Press. 1973. P. 438.
86. Schwartz S.H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M.P.Zanna. *Advances in Experimental Social Psychology*. Orlando, FL Academic. 1992. Vol.25. P. 1-65.
87. Sherrod L.R. Haggerty R.J. Featherman D.L. Introduction: Late Adolescence and the Transition to Adulthood. *Journal of Research on Adolescence*. 2006. Vol. 3. P. 217-226.
88. Schwartz S.H. Ros V. Value priorities in West European nations: A crosscultural perspective. *Studies in psychology: A volume in honor of Sonny Kugelmas*. Scripta Hierosolymintana. Ed. by G. Ben Shakhbar and A. Liebllich. Jerusalem. 1994. Vol. 36.

Додаток А

«Ціннісні орієнтації особистості» М. Рокича

Методика розроблена, як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини.

Список А (термінальні цінності).

- 1а. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя).
- 2а. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом).
- 3а. Здоров'я (фізичне й психічне).
- 4а. Цікава робота.
- 5а. Краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві).
- 6а. Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною).
- 7а. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів).
- 8а. Наявність хороших і вірних друзів.
- 9а. Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі).
- 10а. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток).
- 11а. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей).
- 12а. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалювання).
- 13а. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).
- 14а. Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).
- 15а. Щасливе сімейне життя.
- 16а. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому).
- 17а. Творчість (можливість творчої діяльності).
- 18а. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності).

- 1б. Акуратність (охайність), вміння тримати впорядку речі, порядок у справах.
- 2б. Вихованість (гарні манери).
- 3б. Високі запити (високі вимоги до життя).
- 4б. Життєрадісність (почуття гумору).
- 5б. Старанність (дисциплінованість).
- 6б. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).
- 7б. Непримиренність до недоліків у собі й інших.
- 8б. Освіченість (широта знань, висока загальна культура).
- 9б. Відповідальність (почуття обов'язку, вміння дотримуватися слова).
- 10б. Раціоналізм (вміння чітко та логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення).
- 11б. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
- 12б. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
- 13б. Тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).
- 14б. Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння вибачати іншим їхні помилки й омани).
- 15б. Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
- 16б. Чесність (правдивість, щирість).
- 17б. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі).
- 18б. Чуйність (дбайливість).

Інтерпретація результатів тесту.

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуванним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д.

Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т.і.

Форма «ключа» зручна для обробки матеріалу, дозволяє швидко й чітко структурувати ціннісні орієнтації випробуваних, підходить як для якісного, так і для кількісного аналізу результатів.

Теоретичною базою для типології ціннісних орієнтацій учнів у нашому дослідженні є робота В.І.Дячук.

КЛЮЧ

Система цінностей:

Список А (Термінальні цінності) та Список Б (Інструментальні).

1.	Відображують самореалізацію суб'єкта.
	-Особистісні 2а, 3а, 6а, 12а, 15а, 18а, 1б, 2б, 4б, 9б, 11б, 16б; -Суспільні 1а, 5а, 8а, 13а, 14а, 16а, 6б, 7б, 12б, 14б, 15б, 18б; -Професійні 4а, 7а, 9а, 10а, 11а, 17а, 3б, 5б, 8б, 10б, 13б, 17б;
2.	Дані корелюють із вектором спрямованості.
	-Самоствердження 2а, 3а, 9а, 12а, 16а, 18а, 3б, 6б, 8б, 11б, 12б, 16б; -Спілкування 1а, 5а, 6а, 8а, 13а, 15а, 1б, 4б, 7б, 14б, 15б, 18б; -Справи 4а, 7а, 10а, 11а, 14а, 17а, 2б, 5б, 9б, 10б, 13б, 17б;
3.	Спрямованість в системі міжособистісних відносин.
	-Індивідуалістичні 1а, 3а, 9а, 12а, 14а, 17а, 3б, 6б, 9б, 12б, 13б, 16б; -Конформістські 4а, 6а, 7а, 8а, 13а, 18а, 2б, 4б, 5б, 8б, 11б, 17б; -Альтруїстичні 2а, 5а, 10а, 11а, 15а, 16а, 1б, 7б, 10б, 14б, 15б, 18б.

Додаток Б

«Вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца

Методика застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як в групах (культурах) у зв'язку зі змінами в суспільстві, так і для особистості в зв'язку з її життєвими проблемами. Під цінностями Ш. Шварц мав на увазі "пізнані" потреби, безпосередньо залежать від культури, середовища, менталітету конкретного суспільства.

Перша частина опитувальника призначена для вивчення цінностей, ідеалів і переконань, що впливають на особистість. список цінностей складається з двох частин: іменників і прикметників, що включають 57 цінностей. Випробуваний оцінює кожен із запропонованих цінностей за шкалою від 7 до -1 балів.

Друга частина опитувальника Шварца є профіль особистості. Складається з 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для оцінки описів використовується шкала від 4 до -1 балів.

Опитувальник складається з двох частин:

«Огляд цінностей» і «Профіль особистості».

Огляд цінностей. Список цінностей 1

Інструкція: Ваше завдання полягає в тому, щоб оцінити ступінь важливості кожної цінності як основного принципу Вашого життя. Використовуйте шкалу оцінок від -1 до 7. Чим вище номер (-1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим важливішою дана цінність є для Вас.

- 1.РІВНІСТЬ (рівні можливості для всіх)
- 2.ВНУТРІШНЯ ГАРМОНІЯ (бути в мирі з самим собою)
- 3.СОЦІАЛЬНА СИЛА (контроль над іншими, домінантність)
- 4.ЗАДОВОЛЕННЯ (задоволення бажань)
- 5.СВОБОДА (свобода думок і дій)
- 6.ДУХОВНЕ ЖИТТЯ (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях)
- 7.ПОЧУТТЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ (відчуття, що інші піклуються про мене)
- 8.СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК (стабільність суспільства)
- 9.ЖИТТЯ, ПОВНЕ ВРАЖЕНЬ (прагнення до новизни)

- 10.СЕНС ЖИТТЯ (цілі в житті)
- 11.ВВІЧЛИВІСТЬ (люб'язність, хороші манери)
- 12.БАГАТСТВО (матеріальна власність, гроші)
- 13.НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА (захищеність своєї нації від ворогів)
- 14.САМОПОВАГА (віра у власну цінність)
- 15.ПОВАГА ДУМКИ ІНШИХ (врахування інтересів інших людей, уникнення конфронтації)
- 16.КРЕАТИВНІСТЬ (унікальність, багата уява)
- 17.МИР У ВСЬОМУ СВІТІ (свобода від війни і конфліктів)
- 18.ПОВАГА ТРАДИЦІЙ (збереження визнаних традицій, звичаїв)
- 19.ЗРІЛА ЛЮБОВ (глибока емоційна і духовна близькість)
- 20.САМОДИСЦИПЛІНА (самообмеження, стійкість до спокус)
- 21.ПРАВО НА ВІДОКРЕМЛЕНІСТЬ (право на особистий простір)
- 22.БЕЗПЕКА СІМ'Ї (безпека для близьких)
- 23.СОЦІАЛЬНЕ ВИЗНАННЯ (схвалення, повага інших)
- 24.ЄДНІСТЬ З ПРИРОДОЮ (злиття з природою)
- 25.МІНЛИВЕ ЖИТТЯ (життя, наповнене проблемами, новизною і змінами)
- 26.МУДРІСТЬ (зріле розуміння світу)
- 27.АВТОРИТЕТ (право бути лідером або командувати)
- 28.ІСТИНА ДРУЖБА (близькі друзі)
- 29.СВІТ КРАСИ (краса природи і мистецтва)
- 30.СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (виправлення несправедливості,

Список цінностей 2

Інструкція. Оцініть, наскільки важлива кожна з наступних цінностей для Вас, як провідний принцип Вашого життя. Ці цінності виражені в способах дії, які можуть бути більш-менш важливими для Вас.

- 31.САМОСТІЙНИЙ (хто має надію на себе, самодостатній)

- 32.СТРИМАНИЙ (уникає крайностей в почуттях і діях)
- 33.ВІРНИЙ (відданий друзям, групі)
- 34.ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ (працьовитий, натхненний)
- 35.ВІДКРИТИЙ ДО ЧУЖИХ ДУМОК (терпимий до різних ідей)
- 36.СКРОМНИЙ (простий, що не прагне привернути до себе увагу)
- 37.СМІЛИВИЙ (який шукає пригод, ризикує)
- 38.ЗАХИСНИК ДОВКІЛЛЯ (зберігає природу)
- 39.ВПЛИВОВИЙ (має вплив на людей і події)
- 40.ПОВАЖАЮЧИЙ БАТЬКІВ І СТАРШИХ (що проявляє повагу)
- 41.ВИБИРАЮЧИЙ ВЛАСНІ ЦІЛІ (відбирає власні наміри)
- 42.ЗДОРОВИЙ (не хворіє фізично або душевно)
- 43.ЗДІБНИЙ (компетентний, здатний ефективно діяти)
- 44.ПРИЙМАЮЧИЙ ЖИТТЯ (підкоряється життєвим обставинам)
- 45.ЧЕСНИЙ (відвертий, щирий)
- 46.ЗБЕРІГАЄ СВІЙ ІМІДЖ (захист власного „обличчя”)
- 47.ВИКОНАВЧИЙ (який підпорядковується правилам)
- 48.РОЗУМНИЙ (логічний, мислячий)
- 49.КОРИСНИЙ (який працює на благо інших)
- 50.НАСОЛОДЖУВАТИСЯ ЖИТТЯМ (насолода їжею, розвагами та ін.)
- 51.БЛАГОЧЕСТИВИЙ (дотримується релігійної віри і переконань)
- 52.ВІДПОВІДАЛЬНИЙ (надійний, який заслуговує на довіру)
- 53.ДОПИТЛИВИЙ (цікавиться всім, допитливий)
- 54.СХИЛЬНИЙ ПРОЩАТИ (прагне прощати іншого)
- 55.УСПІШНИЙ (що досягає мети)
- 56.ОХАЙНИЙ (акуратний)
- 57.ПОТУРАЄ СВОЇМ БАЖАННЯМ (займається тим, що приносить задоволення)

«Профіль особистості».

Інструкція. Нижче наведені описи деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожний опис і подумайте, наскільки кожна людина схожа або не схожа на Вас. Поставте зірочку в одній із клітинок справа, яка показує, наскільки описуваний чоловік схожий на Вас.

Профіль особистості: Дуже схожий на мене; Схожий на мене; Деякою мірою схожий на мене; Трохи схожий на мене; Не схожий на мене; Зовсім не схожий на мене.

1. Придумувати щось нове і бути винахідливим важливо для нього/неї. Він/вона любить чинити по-своєму, на свій лад.
2. Для нього/неї важливо бути багатим. Він/вона хоче, щоб у нього/неї було багато грошей і дорогих речей.
3. Він/вона вважає, що важливо, щоб з кожною людиною у світі поводитися однаково. Він/вона вірить, що у всіх мають бути рівні можливості в житті.
4. Для нього/неї дуже важливо показати свої здібності. Він/вона хоче, щоб люди захоплювались тим, що він/вона робить.
5. Для нього/неї важливо жити в безпечному оточенні. Він/вона уникає всього, що може загрожувати його безпеці.
6. Він/вона вважає, що важливо робити багато різних справ в житті. Він/вона завжди прагне новизни.
7. Він/вона вірить, що люди повинні робити те, що їм кажуть. Він/вона вважає, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть коли ніхто не бачить.
8. Для нього/неї важливо вислухати думку людей, які відрізняються від нього/неї. Навіть, якщо він/вона не згоден(а) з ними, він/вона все одно хоче їх зрозуміти.
9. Він/вона вважає, що важливо не просити більшого, ніж маєш. Він/вона вірить, що люди повинні задовольнятися тим, що у них є.
10. Він/вона завжди шукає привід для розваги. Для нього/неї важливо робити те, що приносить йому задоволення.
11. Для нього/неї важливо самому вирішувати, що робити. Йому/їй подобається бути вільним(ю) при плануванні і виборі своєї діяльності.
12. Для нього/неї дуже важливо допомагати оточуючим. Він/вона хоче дбати про їх благополуччя.
13. Для нього/неї дуже важливо досягти успіху в житті. Йому/їй подобається приводити враження на інших людей.

14. Для нього/неї дуже важлива безпека його/її країни. Він/вона вважає, що держава має бути готова до захисту від зовнішньої та внутрішньої загрози.
15. Він/вона любить ризикувати. Він/вона завжди шукає пригод.
16. Для нього/неї важливо завжди вести себе належним чином. Він/вона хоче уникати дій, які люди вважали б невірними.
17. Для нього/неї важливо бути головним(ою) і вказувати іншим, що робити. Він/вона хоче, щоб люди робили те, що він/вона говорить.
18. Для нього/неї важливо бути відданим(ою) своїм друзям. Він/вона хоче присвятити себе своїм близьким.
19. Він/вона щиро вірить, що люди повинні дбати про природу. Дбати про довкілля важливо для нього/неї.
20. Бути релігійним(ою) важливо для нього/неї. Він/вона дуже прагне слідувати своїм релігійним переконанням.
21. Для нього/неї важливо, щоб речі перебували в порядку і чистоті. Йому/їй дійсно не подобається безлад.
22. Він/вона вважає, що важливо цікавитися багато чим. Йому/їй подобається бути допитливим(ою).
23. Він/вона вважає, що всі народи світу повинні жити в гармонії. Сприяти встановленню миру між усіма групами людей на землі важливо для нього/неї.
24. Він/вона думає, що важливо бути честолюбним(ою). Йому/їй хочеться показати, на що він/вона здатний(на).
25. Він/вона думає, що найкраще діяти згідно з усталеними традиціями. Для нього/неї важливо дотримуватися звичаї, які він/вона засвоїв(ла).
26. Для нього/неї важливо отримувати задоволення від життя. Йому/їй подобається «балувати» себе.
27. Для нього/неї важливо бути чуйним до потреб інших людей. Він/вона намагається підтримувати тих, кого знає.
28. Він/вона вважає, що завжди повинен виявляти повагу до своїх батьків і людей старшого віку. Для нього/неї важливо бути слухняним.
29. Він/вона хоче, щоб з усіма поводитись справедливо, навіть з людьми, яких він/вона не знає. Для нього/неї важливо захищати слабких.
30. Він/вона любить сюрпризи. Для нього/неї важливо, щоб його/її життя було сповнене яскравих вражень.
31. Він/вона дуже старається не захворіти. Збереження здоров'я дуже важливо для нього/неї.

32. Просування вперед у житті важливо для нього/неї. Він/вона прагне робити все краще, ніж інші.
33. Для нього/неї важливо прощати людей, які образили його/її. Він/вона намагається бачити добре в них і не тримати образу.
34. Для нього/неї важливо бути незалежним(ю). Йому/її подобається покладатися на себе.
35. Мати стабільний уряд важливо для нього/неї. Він/вона турбується про збереження порядку.
36. Для нього/неї дуже важливо бути ввічливим з іншими людьми. Він/вона намагається ніколи не дратувати і не турбувати інших.
37. Він/вона по-справжньому хоче насолоджуватися життям. Добре проводити час дуже важливо для нього/неї.
38. Для нього/неї важливо бути скромним. Він/вона намагається не привертати до себе увагу.
39. Він/вона завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Йому/її подобається бути лідером.
40. Для нього/неї важливо пристосовуватися до природи, бути частиною її. Він/вона вірить, що люди не повинні змінювати природу.

КЛЮЧ

Типи цінностей	Номера пунктів опитувальника	
	Обзор цінностей – списки 1 і 2	Профіль особистості
Конформність Conformity	11,20,40,47	7,16,28,36
Традиції Tradition	18,32,36,44,51	9,20,25,38
Доброта Benevolence	33,45, 49,52, 54	12,18, 27,33
Універсалізм Universalism	1,17, 24,26, 29,30, 35,38	3,8, 19,23, 29,40
Самостійність Self-Direction	5,16, 31,41, 53	1,11,22, 34
Стимуляція Stimulation	9,25,37	6,15,30
Гедонізм Hedonism	4,50,57	10,26,37
Досягнення Achievement	34,39, 43,55	4,13,24,32
Влада Power	3,12, 27, 46	2,17,39
Безпека Security	8,13, 15,22,56	5,14, 21,31, 35

При аналізі та інтерпретації результатів опитувальника ціннісних орієнтацій Ш. Шварца важливо враховувати, що діагностуються два різні типи цінностей.

Ще один важливий момент пов'язаний з тим, що кількість питань, включених у кожну з 10 шкал тесту цінностей Ш. Шварца містить різну кількість питань. Це означає, що бали, отримані за шкалами, не можна безпосередньо порівнювати між собою.

Типи цінностей. Опис шкал.

1. Влада. Функціонування соціальних інститутів потребує певної міри диференціації статусів, й у більшості міжособистісних взаємин у різних культурах було виявлено поєднання показників домінантності/підпорядкованості. Центральна мета цього типу цінностей полягає у досягненні соціального статусу чи престижу, контролю чи домінування над людьми та коштами (авторитет, багатство, соціальна влада, збереження свого суспільного іміджу, суспільне визнання). Цінності Влади та Досягнення (див. далі) фокусуються на соціальній повазі, проте цінності Досягнення (наприклад, успішний, амбітний) підкреслюють активну демонстрацію компетентності у конкретній взаємодії, тоді як цінності Влади (авторитет, багатство) наголошують на досягненні або збереженні домінант. найбільш загальна соціальна система.

2. Досягнення. Визначальна мета цього типу цінностей – особистий успіх через демонстрацію компетентності відповідно до соціальних стандартів. Демонстрація соціальної компетентності (що і становить зміст цієї цінності) в умовах переважаючих культурних стандартів тягне за собою соціальне схвалення.

3. Гедонізм. Теоретично мотиваційна мета цього визначається як задоволення чи чуттєве задоволення (задоволення, насолода життям).

4. Стимуляція. Це похідне від організованої потреби у різноманітності та глибоких переживаннях для підтримки оптимального рівня активності. Біологічні засновані варіації потреби стимуляції, обумовлені соціальним досвідом, можуть призводити до індивідуальних відмінностей у важливості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає у новизні, глибоких переживаннях.

5. Самостійність. Визначальна мета цього типу цінностей полягає у незалежності мислення та вибору дій, творчості, дослідницької діяльності.

Самостійність - похідне від організованої у контролі та управлінні, а також від інтеракційних вимог автономності та незалежності.

6. Універсалізм. Мотиваційна мета цього типу цінностей – розуміння, толерантність, захист благополуччя всіх людей та природи. Мотиваційні цілі цінності Універсалізму можуть бути похідними від потреб виживання груп та індивідів, які стають очевидними, коли люди входять у контакт із кимось поза своїм середовищем чи розширюють первинну групу.

7. Щедрість. Це вузько певний «просоціальний» тип цінностей, порівняно з Універсалізмом. Прихильність сфокусована на добробуті в близькій щоденній взаємодії. Цей тип вважається похідним від потреби у позитивній взаємодії, потреби в афілітації та забезпеченні процвітання групи. Мотиваційна мета цього – збереження благополуччя людей, із якими індивід перебуває у частому особистому контакті (корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов).

8. Традиції. Будь-які групи розробляють свої символи та ритуали, дія яких визначається досвідом групи та які закріплюються як традиції та звичаї. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, вираженням єдиних цінностей та гарантією виживання. Традиції найчастіше приймають форми релігійних обрядів, вірувань і норм поведінки, мотиваційна мета - повага, прийняття та дотримання звичаїв та ідей, які існують у культурі (повага традицій, смирення, благочестя, прийняття своєї долі, помірність).

9. Конформність. Визначальна мотиваційна мета цього обмеження, припинення дій, схильностей і спонукань до дій, які можуть завдати шкоди іншим або відповідають соціальним очікуванням. Це похідне від вимоги стримувати схильності, що мають негативні соціальні наслідки (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага до батьків та старших).

10. Безпека. Мотиваційна мета цього – безпека, гармонія, стабільність суспільства, взаємовідносин, самої людини, це похідне від базових індивідуальних і групових вимог. Ш. Шварц передбачає існування 1 загального типу цінностей, Безпеки, а не двох окремих – групового та індивідуального рівня, тому що цінності, які стосуються колективу, виражають значною мірою мету безпеки особистості (соціальний порядок, безпека сім'ї, національна безпека, взаємне розташування, взаємодопомога, чистота, почуття власності, здоров'я).

Додаток В

Анкета «Домінуючі ціннісні орієнтації підлітків»

Інструкція: Вам запропоновані відомі вирази, уважно прочитайте та добре подумайте і відзначте навпроти його знак «*» – у стовпчику «Згоден», якщо ви згодні з ним, або знак «*» – у стовпчику «Не згоден», якщо не згодні, якщо не визначились «*» – у стовпчику «Важко сказати».

№	Головне в житті – це щоб...	Не згоден (*)	Важко сказати (*)	Згоден (*)
1.	ти добре вчився			
2.	ти мав сім'ю			
3.	у тебе була кохана людина			
4.	у тебе були добрі взаємини з батьками			
5.	ти був незалежним у житті			
6.	ти створив у житті щось нове			
7.	всі люди були щасливі			
8.	ти виконував свої обов'язки			
9.	тебе любили			
10.	ти розвивав свої здібності			
11.	ти був забезпеченою людиною			
12.	ти весело проводив свій час			
13.	ти вчився на відмінно			
14.	ти мав дітей			
15.	у тебе були друзі			
16.	у тебе були добрі взаємини з вчителями			
17.	ти був самостійною людиною			
18.	ти був творчою людиною			
19.	ти допомагав іншим людям			
20.	ти робив добро			
21.	тебе поважали люди			
22.	ти багато знав і вмів			
23.	ти мав усе, що тобі заманеться			
24.	ти відпочивав на свою втіху			

КЛЮЧ

№	Цінності	Твердження	Не згоден	Згоден	Різниця 1 і 2 стов.	Ранг
1.	Альтруїстичні	7 і 19				
2.	Моральні	8 і 20				
3.	Визнання з боку оточуючих	9 і 21				
4.	Саморозвиток	10 і 22				
5.	Матеріальні	11 і 23				
6.	Відпочинок	12 і 24				
7.	Навчання	1 і 13				
8.	Сімейно-побутові	2 і 14				
9.	Особисте спілкування	3 і 15				
10.	Взаємини з дорослими	4 і 16				
11.	Самостійність	5 і 17				
12.	Творчість	6 і 18				

Додаток Г

Анкета «Скільки голів, стільки умів»

Мета: визначити рівень згуртованості ціннісних орієнтацій підлітків.

Інструкція: Вам запропоновані відомі вирази – уважно прочитайте та добре подумайте над кожним виразом і відзначте навпроти його знак «*» – у стовпчику «Згоден», якщо ви згодні з ним, або знак «*» – у стовпчику «Не згоден», якщо не згодні.

№	Вислів	Згоден (*)	Не згоден (*)
1.	Бідність – не гріх		
2.	Гусак свині не товариш		
3.	Знайся кінь з конем, а віл з волон.		
4.	Говорити правду – втрачати дружбу		
5.	Дають – бери, а б'ють – тікай		
6.	Хоч роботи не роби, та й від неї не втікай		
7.	Дружба дружбою, а служба службою		
8.	Друзі пізнаються в біді		
9.	Золото й у бруді блищить		
10.	Краще синиця в руці, ніж журавель у небі		
11.	Моя хата скраю, нічого не знаю		
12.	Не в грошах щастя.		
13.	Не у свої сани не сідай		
14.	Не май сто карбованців, а май сто друзів		
15.	Не робота красить людину, а людина – роботу		
16.	Правда у вогні не горить і у воді не тоне		
17.	Робота дурнів любить		
18.	Ризик – благородна справа		
19.	Риба шукає де глибше, а людина – де краще		
20.	З вовками жити – по-вовчому вити		
21.	Своя сорочка ближче до тіла.		
22.	Старий друг ліпший нових двох.		
23.	Сором – не дим, очі не виїсть		
24.	З ким поведешся, від того і наберешся		
25.	Всяк мастак своє діло знай		
26.	Поганий мир ліпше доброї сварки		
27.	На чужому горі щастя не побудуєш		
28.	Будь добрим – бідним станеш		
29.	Закон – павутина, в котрій муха плутається, а джміль пролітає.		
30.	Хто що знає, тим хліб заробляє		

Додаток Д

Анкета «Заверши твердження - вчора, сьогодні, завтра» (уч.7-11 к)

Мета: формування вміння порівнювати свої якості, досягнення в теперішньому з минулим і прогнозувати перспективи розвитку.

Завдання. Допиши надані речення.

1. Раніше я поведився
2. Тепер я поводжуся
3. У майбутньому я планую поводитися.....
4. Раніше я не вмів.....
5. Тепер умію.....
6. У майбутньому я планую навчитися.....
7. Раніше я не знав.....
8. Тепер знаю.....
9. У майбутньому я планую дізнатися.....
10. Моє найбільше досягнення
11. У майбутньому я планую досягти.....

Додаток Е

План-конспект міні-лекції.

Тема міні-лекції: «Релігія»

Мета міні-лекції: формування та розвиток соціальних та особистих цінностей, обізнаність учнів про людські принади та недоліки; розвиток пізнавальної активності учнів, формування розуміння про такі поняття як релігія та віра; виховання в учнів власного «Я».

Організація навчальної діяльності: створення психологічного комфорту та позитивного настрою.

Мотивація навчальної діяльності. Вступ.

Релігії існують кілька тисячоліть і виконують важливі функції. Релігія допомагає людині знайти однодумців, заспокоює в горі, встановлює моральні і соціальні норми. Кількість вірувань в сучасному світі порахувати неможливо, але можна виділити п'ять головних релігій, які мають найбільшу кількість віруючих.

План: Християнство, Іудаїзм, Іслам, Буддизм, Індуїзм. Цікаві факти.

Християнство – найбільша релігія в світі, яка налічує близько 2,5 млрд віруючих. Християнство присутнє на всіх континентах і майже у всіх країнах світу. Головною священною книгою християн є Біблія.

Християнство відноситься до монотеїстичних релігій, тобто таких, які визнають наявність лише одного Бога. При цьому Бог, за християнськими віруваннями, має три іпостасі– Отець, Син і Святий Дух. Християни вірять, що Бог створив світ і людей, а також послав на землю Ісуса Христа, який з'єднає божественну і людську природу.

У цій релігії налічується три найбільших напрямки: католицизм, протестантизм і православ'я, і сотні інших напрямків.

До 11 століття вони становили єдину церкву, але потім через богословські розбіжності і політичні розбіжності стався розкол. Ці напрямки відрізняються між собою головним центром віри (Рим– у католиків, Константинополь– у православних), а також в деяких богословських питаннях.

Іудаїзм став першою монотеїстичною релігією в світі, і поширений в основному серед євреїв. У світі близько 14 мільйонів юдеїв. Головною

релігійною книгою іудеїв є Тора або П'ятикнижжя, яку, за віруваннями іудеїв, написав пророк Мойсей зі слів Бога. Іудейські храми називаються синагогами.

Іудеї вважають євреїв обраним народом, який повинен донести божественні істини до всіх людей. Християнство та іудаїзм мають деякі спільні вірування. Однак юдеї не вважають, що Ісус був Божим Сином і спокутував гріхи людства, а переконані, що кожна людина сама відповідає за свої гріхи.

В іудаїзмі проголошується обов'язковим знання і виконання всіх законів Тори. Зокрема, юдеї регулярно читають Тору, дотримуються особливих вимог до їжі та напоїв (кошерність) і утримуються від роботи в суботу.

Іслам – друга за чисельністю віруючих релігія в світі. Близько 1,8 млрд людей вважають себе мусульманами. Це досить молода релігія, яка виникла в 610 році. Поширена вона в основному в країнах Східної і Південної Азії і на півночі Африки.

У перекладі з арабської "іслам" означає "покірність". Мусульмани вірять, що є єдиний Бог Аллах, який передав священну книгу Коран звичайній людині Мухаммеду. Мухаммеда мусульмани шанують як пророка і проповідника.

В ісламі заборонені ікони і будь-які зображення Бога. Мусульмани суворо контролюють свій побут, регулярно моляться, виплачують милостиню і прагнуть хоча б раз у житті здійснити паломництво до Мекки. Раз на рік на місяць Рамадан мусульмани дотримуються суворого посту – не їдять і не п'ють від заходу до світанку.

Буддизм – поширена в Східній Азії релігія, яка налічує близько 520 мільйонів віруючих. Буддизм називають "релігією без Бога" і вважають скоріше філософським вченням, ніж набором релігійних практик.

Буддизм заснований на вченнях Гаутами Будди - духовного лідера і вчителя, який вважав, що позбутися від страждань можна за допомогою медитації і обмеження своїх бажань, свідомого відмови від задоволень. Вчення Будди в буддизмі не є божественним одкровенням, а лише результатом роздумів і медитацій. Буддисти вірять в існування морального закону карми.

Індуїзм вважають однією з найдавніших релігій у світі, яка виникла в Індії. Сповідує його приблизно 1 млрд чоловік, в основному в Південній і Центральній Азії. Індуїзм поєднує безліч різних течій і вірувань, в яких

відрізняється сприйняття Бога. Деякі індуїсти вірять у безліч богів, а також божественність деяких тварин (наприклад, корів).

Єдиними для більшості індуїстів є віра у вічність душі, її переродження (реінкарнацію) і в карму. В індуїзмі люди поділяються на різні касты, що позначають різні стани.

Цікаві факти

Щорічно в третю неділю січня, за ініціативою ООН, в світі відзначається Всесвітній день релігії.

За статистичними даними 33% населення землі є прихильниками християнства, 21% – мусульмани, 14% жителів Землі сповідують індуїзм, 6% – буддисти, 6% сповідують традиційні китайські релігії, 0,37% – сикхи, 0,2% – іудеї, 7% – прихильники інших вірувань.

Католиків у світі більше, ніж усіх інших християн разом узятих.

718 градусів за Цельсієм: температура пекла, обчислена вченими на підставі зіставлення цитат з Біблії на цю тему.

Учені виявили, що ікона «Спас нерукотворний», як втім й інші старі ікони випромінює на високій частоті. Вважають, що це випромінювання виходить від «намолених» ікон.

Перша реклама була опублікована в Англії в 1477 році. Це була реклама молитовної книги.

Підсумок:

Багато в чому історія людської культури і цивілізації – це історія релігій. А почуття спільної віри, як показує історія, є одним з провідних факторів, що об'єднують людей.

Тому головна ідея, що лежить в основі сьогоденного свята, який в даний час набув широкого поширення в світі, – «релігія повинна служити причиною для єднання». Що дає хороший привід ще раз звернути увагу на роль релігії в сучасному світі.

Додаток Є

Брейн – ринг. (Сценарій)

Тема: «Спорт».

Брейн – ринг. Команди по 5 учнів (рекомендовано).

Правила: задає питання – ведучий; обговорення – 1 хвилина; першою відповідає команда, капітан якої першим підвівся; якщо відповідь не вірна – надається можливість відповісти суперникам (по правилу швидшого); якщо на питання нема відповіді або вона помилкова, бали не нараховуються; за правильну відповідь команда отримує 1 бал; на полі присутні ведучий та судді, який буде рахувати бали та слідкувати за часом; вболівальники не мають права підказувати, бали для свбїх команд модна заробити на конкурсах.

Питання 1 тур:

- 1.Якого кольору Олімпійський прапор, яке на ньому зображення? (П'ять переплєтєних кілець різного кольору на білому фоні)
- 2.Де проводились стародавні Олімпійські ігри? (В Олімпії)
- 3.Хто був ініціатором відродження Олімпійських ігор сучасності? (П'єр де Кубєртен)
- 4.Як розшифрувати абрєвіатуру МОК? (Міжнародний Олімпійський комітет)
- 5.Що означає олімпійська емблема – 5 переплєтєних кілець? (Співдружність 5 континєнтів)
- 6.На честь кого проводились Олімпійські ігри у Стародавній Греції? (Бога Зєвса)
- 7.Спеціальним гаслом Олімпійських ігор є три слова, латинською – сітіус, альтіус, фортіус. Перекладіть на українську! (Швидше, вище, сильніше)

Перший тур закінчено.

Судді підводять підсумки, ведучій запрошує по одному – вболівальнику за кожну команду.

Для вболівальників – за 1 хвилину виконати найбільшу кількість присідань, переможець отримає – 1 бал на рахунок улюбленої команди. Зараховуються тільки правильно виконана віправа.

Питання 2 тур:

1. Яку кількість видів спорту сьогодні налічує олімпійська спортивна програма? (37)
2. Який вид спорту прославив Президент НОК України – Сергій Бубка? (Стрибки з жердиною)
3. В якій грі використовують найменший м'яч? (Настільний теніс)
4. Яку назву має спортивна машина для перегонів? (Карт)
5. Назвіть ім'я уславленої української спортсменки, чотириразової олімпійської чемпіонки з плавання, Героя України? (Яна Клочкова)
6. Яка тривалість одного тайму у футболі? (45 хвилин)
7. Яку назву мають змагання на яхтах»? (Регата)

Другий тур, закінчено.

Судді підводять підсумки, ведучій запрошує по одному – вболівальнику за кожну команду.

Для вболівальників – за 1 хвилину виконати найбільшу кількість віджимань – 10 віджимань – 1 бал на рахунок улюбленої команди. Зараховуються тільки правильно виконана віправа.

Питання 3 тур:

1. Які види включають в триатлон? (Плавання, велоспорт, біг)
2. Яку назву має спортивна споруда для проведення кінних змагань? (Іподром)
3. Яку країну вважають батьківщиною футболу? (Англію)
4. Чим відрізняється біатлон від лижних гонок? (Стрільбою на вогневих рубежах)
5. Назвіть вид сорту, котрий почав свій родовід ще з кулачних боїв, оспіваних Гомером. (Бокс)
6. В якому зимовому виді спорту жінки не беруть участь? (Стрибки на лижах із трампліна)
7. Назвіть відстань від поверхні підлоги баскетбольного майданчика до баскетбольного кільця. (Зм. 5 см)

8.Бліц – Для якої пори року характерні ці види спорту і які їх основні знаряддя?
– Керлінг (Гра в кеглі на льоду), Фрістайл (Лижна акробатика), Скелетон (Швидкісний спуск на санях головою уперед)

Третій тур, закінчено.

Судді підводять підсумки, ведучій запрошує по одному – вболівальнику за кожну команду.

Для вболівальників – які вміють стрибати через скакалку, за 1 хвилину прострибати найбільшу кількість разів. 10 стрибків – 1 бал на рахунок улюбленої команди. Зараховуються тільки правильно виконана віправа.

Підведення підсумків, оголошення переможця.